JOHN LUKACS

Haziran 1941

HİTLER *ve* STALİN

Türkçesi: *Nazif Koca*

TARİH

KETEBE

ISBN: 978-625-8159-76-9

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 799 | Tarih

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Yayıma Hazırlayan
Muhammet Karakaya

Düzelti
Sare Dilmaç

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI

Ocak 2023
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No. 49619
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212 612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad.
No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok
Kat: 2 34310 Haramidere -
Avcılar / İstanbul Sertifika No: 44452
Tel: 212.412 17 00

Haziran 1941

Hitler ve Stalin

JOHN LUKACS

TÜRKÇESİ
NAZİF KOCA

KETEBE

John Lukacs

Macaristan doğumlu Amerikalı tarihçi John Adalbert Lukacs, tarihe farklı bakışı ile büyük yankı uyandırmıştır. Chestnut Hill College'da 1947-1994 yılları arasında dersler veren Lukacs, aynı zamanda John Hopkins, Columbia, Princeton gibi önemli üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır.

Yazarın ismi, eserlerinde kullandığı hikâye anlatım tarzı sebebiyle, Jacques Gibbon, Jacques Barzun, George Kennan ve Samuel A. Huntington gibi önemli isimlerin arasında yer almıştır. Tarihsel düşünce konusundaki tepki ve anlayışı ile tarih bilinci konusunda bir klasik haline gelen Lukacs, 2019 yılında vefat etmiştir. *The Legacy of the Second World War* (2010) gibi temel tarih kitabı sayılan eserler kaleme alan yazarın, büyük bir çoğunluğu çok satanlar listesine giren yirmiye yakın eseri bulunmaktadır. Türkçede yayımlanmış bazı eserleri şunlardır: *Modern Çağın Sonu* (2018), *Yirminci Yüzyılın Sonu* (2018), *Hitler ve Churchill Düellosu* (2019), *Hitler Problemi* (2020), *Tarihin Geleceği* (2022), *Yirminci Yüzyılın Kısa Tarihi* (2022).

Nazif Koca

1988 İstanbul doğumlu. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden 2010 yılında mezun oldu. Çeşitli vakıflarda görev yaptı. Halihazırda İSAM'da çalışmaya devam ediyor. Evli ve bir kız babası.

Bu kitap Robert Ferrell'e
ithaf edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

KİTABIN SINIRLILIKLARI VE BORÇLU OLDUĞU TEŞEKKÜRLER

Bu kitap bir monografi kapsamında olmasa da özet bir anlatıdır da denilemez. Alman-Rus ilişkilerine, özellikle de Hitler ile Stalin'in 1939-1941 arası karşılıklı ilişki ve etkileşimlerine büyük bir merak duyuyordum. Bunları *The Last European War: September 1939-December 1941* [Son Avrupa Savaşı, Eylül 1939-Aralık 1941] kitabımda detaylıca yazdım. O kitap için Alman arşivinde ve Rus arşivi hariç diğer bazı arşivlerde çalıştım. Bu kitap için kısıtlılıklarım arasında Rusça bilmemem de var. Bunun sonucu olarak, yabancı bir ülke arşivinde her türden belgeyi bulup okuma keyfinden de mahrum kaldım. Ancak son yirmi senede ortaya çıkan pek çok Rusça belgeyi basılı hallerinden ve Almanca ya da diğer dillerdeki çevirilerinden okuma fırsatı buldum. Çevirilerin büyük çoğunluğunu Münih'teki Institut für Zeitgeschichte'de okuma fırsatı buldum. Çok sayıda Rusça belge Moskova'ya seyahatim sırasında ve sonrasında, çağdaş Rusça metinlerin inceliklerine hâkim Macar dostum Miklos Nagy tarafından benim için (bazen sözlü bazen yazılı olarak) çevirildi.

Ona minnettarlığımın yanında, özellikle tavsiyeleri ve yol gösterici muhakemesiyle Moskova'daki Prof. Sergei Slutsch'a, Münih'te Institut für Zeitgeschichte Kütüphanesi eski arşiv sorumlusu Hermann Weiss'a ve Dr. Jürgen Zarusky'ye, Sofya'da Prof. Plamen Makariev'e ve Yale Üniversitesi Yayınları'ndan Vadim Staklo ve eşi Olga Lebedeva'ya da teşekkür borçluyum.

Akademisyen olsun olmasın tüm okuyucularımdan keyfî ve bilinçli olarak yerli yerinde kullanmadığım "Sovyetler Birliği" ve "Sovyet" yerine "Rusya" ve "Rus" ya da daha doğru olacak şekilde Molotov'a "Dış İlişkiler Komiseri", Stalin'e "Halkın Komiserleri Meclisi Başkanı" demek yerine Dışişleri Bakanı ve Başbakan tabirlerini kullanmamı hoş görmelerini rica ediyorum. Bunu kategorik bir kesinlik peşine düşmek yerine anlatının sadeliğini sağlamak adına yaptım.

2004-2005

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL BİR PERSPEKTİF

1941 yılında Haziran'ın 22'si bir pazar gününe denk geldi. Yılın en uzun günü tan yeri ağarmadan hemen önce, Hitler'in Alman orduları, Rus İmparatorluğu'nu yani Stalin'in Sovyetler Birliği'ni işgal etti. Bundan yüz yirmi dokuz yıl önce, Haziran 1812'nin yirmi üçüncü akşamında, Fransız keşif kolları Niemen Nehri'ni geçerek Rusya'ya girdi, Napolyon'un "Büyük Ordu"sunun öncü birlikleri de bir sonraki gün onları takip edecekti. Rusya ve Ruslar eninde sonunda hem Napolyon'u hem de Hitler'i yendiler. Ancak ikisinin karşılığı aynı olmayacaktı. Napolyon'a karşı kazanılan Rus zaferi, Rusya'nın bir büyük Avrupa devleti olduğunun teyit edilmesine ve zaten 1812 öncesinde de var olan durumun yüz yıl daha -1917'ye kadar- sürmesine yol açacaktı. Stalin'in Hitler'e karşı zaferi ise Rusya'ya Dünya'nın iki süper gücünden biri olmayı ve 1989'a kadar sürecek "Soğuk Savaş"ın da temel sebebi olan Doğu Avrupa'nın hakimiyetini getirecekti.

İkinci Dünya Savaşı'nın günümüzde bile yeteri kadar insanın anlamadığı can alıcı bir durumu vardı. Anglo-Amerikan ittifakı bütün o muazzam teçhizat, mali kaynak, sanayi ve insan gücü üstünlüğüne rağmen Rusya olmaksızın Hitler'in Almanyası'nı gerçekten fethedemeyebilirdi. İşte tam da bu nedenle 22 Haziran 1941, İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli dönüm noktasıdır. Pearl Harbor'dan bile önemlidir, çünkü Pearl Harbor'dan önce bile Birleşik Devletler, Atlantik'te Almanya ile zaten bir savaşın içerisindeydi. Stalingrad'dan da önemlidir, çünkü Alman Altıncı Ordu'su Stalingrad'ı fethetseydi bile İngiltere, Birleşik Devletler ve Rusya savaşa devam edebilirdi.

Hitler'in savaşı, Avrupa'nın çoğunluğuna hükmetme konusunda Avrupalı bir gücün son, Almanya'nın ise ikinci denemesiydi. Napolyon'un savaşları Avrupa'ya hükmetmek için Fransa'nın son denemesiydi. İkisinin de çöküşlerine Rusya'yı işgalleri sebep oldu. Haliyle Müttefiklerin Rusya ile birlikte hem 1815'teki hem de 1945'teki zaferlerinin sonuçlarını paylaşmaları gerekti. Ancak benzerlikler buraya kadardı. 1945'te Avrupa'nın bölünmesi ve Stalin'in Doğu Avrupa'yı işgali Rusya ve Batı arasında Soğuk Savaş'a neden oldu. 1815'ten sonra ise bu olmadı. Doksan dokuz yıl sonra, 1914'te Rusya yeniden bir gücün Kıta'nın çoğunluğunu ele geçirme niyetine karşı bir Avrupa savaşına dahil oldu. Ancak 1917'de 1815 ve 1945'ten farklı bir şey yaşandı. 1917'deki devrim nedeniyle Rusya savaşın dışında kaldı. Birleşik Devletler'in Birinci Dünya Savaşı'na girmesi nedeniyle Batılı müttefikler Rusya'nın desteği olmaksızın 1918'de Almanya'ya karşı savaşı kazanabildiler. Yanlış anlamış ve değerlendirmiş olmasalardı bu onlara inanılmaz bir avantaj sağlayacaktı. Ancak sonuç, Hitler'in faydalanacağı ve Almanya'nın tekrar güçleneceği 1919 ve 1920'deki büyük oranda baştan savma barış anlaşmaları oldu. Diğer yandan 1917'deki iki Rus devrimi özellikle de Bolşevik Devrimi

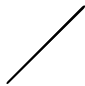
Rusya'nın güçlenmesi değil zayıflaması anlamına geliyordu.* Bunu zamanında az kişi anlamıştı, hala da az insan anlıyor.

Artık bu kadar bağlam bilgisi vermek yeterli (Her ne kadar bunlar spekülasyon olmasa da). 1941'de, daha doğrusu 22 Haziran 1941'de her şey iki adama bağlıydı: Hitler ve Stalin. Bu ifadenin kendisi, tarihin özellikle içinde bulunduğumuz kitle çağında tekil kişilerce değil büyük ekonomik ve maddi güçlerce belirlendiği yönündeki sosyal-bilimsel ve genel kabul gören görüşe karşı çıkıyor. Hitler, Churchill, Stalin ve Roosevelt gibi insanların kişilik, temayül ve kararları İkinci Dünya Savaşı'na sadece dolaylı etkilerde bulunmakla kalmadı, onun gidişatını da belirledi. Hitler ve Stalin'i sadece diktatör olarak değerlendirmek bu durumun yetersiz bir açıklaması olacaktır. Bütün diktatörler ne bir devlet adamı ne de başarılı bir savaş lideri olmak zorunda değildir. Ancak bu iki adamın ilişkisine dair şaşırtıcı ve ürkütücü bir şeyler var ki bu da sadece 22 Haziran 1941'e doğru giden süreçteki olayları değil bizzat 22 Haziran gününü de olağanüstü kılıyor. İki kişi bir savaşa başlamak için yeterliydi ve 22 Haziran'da Hitler, bedeli ne olursa olsun Rusya'yla savaşmak istedi. Rusya'dan taleplerde bulunmadı, çünkü Stalin'in talepleri kabul edebileceğini düşündü. Aynı sıralarda Stalin Almanya ile savaşmak, Hitler'le kavga etmeyi istemiyordu. Gelmekte olan bir Alman işgaline karşı ortaya çıkan bütün belirtiler bir yana Stalin, Hitler'in ona saldıracağına kesinlikle inanmıyordu, aslında buna inanamıyor değildi, inanmak istemiyordu. Bu, dünya tarihinde çok az, Rusya tarihinde eşi benzeri bulunmayan bir durumdu. Tam da bu durum sadece öncesindekileri değil kritik 22 Haziran 1941 günündeki olayları da son derece etkileyici bir hale getiriyor.

---

* Devrimi kanlı bir iç savaş takip etti. Rusya, Doğu Avrupa'daki topraklarının bir kısmını kaybetti, kısmi açlık yaşanıyordu, ülkenin tarımsal ve endüstriyel üretimi neredeyse yirmi yıl, savaş öncesi seviyeleri yakalayamadı.

BİRİNCİ KISIM

HİTLER VE STALİN

İKİNCİ BÖLÜM

HİTLER

"Zihinsel ızdıraplarımdan kurtuldum..."

I

Hitler'in Rusya'yı işgal etme kararı çeşitli aşamalardan evrilerek gelişti. En belirleyici aşamaları onun 31 Temmuz 1940, 18 Aralık 1940 ve 21 Haziran 1941'deki emirlerinde görülebilir. 31 Temmuz 1941'de generallerinden bazılarına muhtemel bir Rusya harekatı için hazırlanmalarını emrediyordu. 18 Aralık 1940'ta "Barbarossa Harekatı" için işgal planlarının hazırlanmasını emrediyordu. 21 Haziran 1941'de ise nihai ve geri alınamaz acil "Dortmund" emri gelmişti ve savaş ertesi gün erkenden başladı. Şimdi ne kaçınılmaz ne de tamamen öngörülebilir olan bu aşamaları gözden geçireceğiz. Hitler'in kendisi de bu karar aşamalarına kayda değer miktarda varsayımla ulaşmıştı.

Hitler hakkında yazan tarihçiler de dahil pek çok insan, onun Rusya'yı fethetme niyetini, verili kabul ederek sanki siyasi

hayatının en başından beri aklında olan kaçınılmaz bir şey gibi ele alırlar. Bu görüşe kaynaklık edecek birden çok kanıt da elbette var. Bu kanıtlar birbiriyle üst üste binen; strateji, Alman milli amaçları ve ideoloji olarak üç ana kategoriyle ilişkilendirilebilir. İlk konuşmalarında Hitler, Kayzer Wilhelm ve hükümetinin, Britanya'yı Almanya'nın baş düşmanı olarak görerek yanlış yaptıklarını ileri sürer. Almanya'nın geleceği Batı'da değil Doğu'da yatmaktaydı ve haliyle Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ana hedef olarak Rusya'ya yönelmeliydi.* Öte yandan hem *Kavgam*'da [*Mein Kampf*] (1924-1925 yıllarında kaleme almıştır) hem de sonraki konuşma ve yazılarında Hitler kendi milli ve jeopolitik amacı olan *Lebensraum* (Yaşam alanı) fikrini şöyle açıklar: Alman halkının doğuya doğru yayılmaya, Avrupa Rusya'sının en azından bir bölümünü fethetmeye, orada egemen bir halka yakışır Alman yerleşimleri kurmaya ihtiyacı ve hakkı vardı.** Nihai olarak, önceki iki maddenin 1919 öncesinde de aklında olabilme ihtimaline karşın, zihnindeki ve kariyerindeki dönüm noktası -pek çok tarihçinin hala inandığı gibi- Viyana'da değil, otuz yaş civarında olduğu Münih'te gerçekleşti. Komünizme karşı olan nefreti ve küçümsemesi 1919 Baharında Münih'teki kısa süreli Komünist idarede gördükleri esnasında kristalleşti. Rusya'nın artık bir Çarlık rejimi değil de uluslararası devrimin merkezi olduğu iddiasındaki Komünist bir devlet haline gelmiş olması, onu Hitler'in açıktan nefretinin nesnesi haline getirdi.

Yani, Rus düşmanlığı, Alman yayılmacılığı ve Komünizm karşıtlığı, içindeki Yahudi düşmanlığıyla da birleşince, Hit-

---

* Britanya ve Fransa'nın, Almanya'nın Rusya'yı işgali sonrası ne yapacağına dair herhangi bir şey söylememektedir. Onların, özellikle de Britanya'nın buna 1914 ya da sonrasında sessizce boyun eğeceğini gerçekten de düşündü mü acaba?

** Böyle bir Alman İmparatorluğu'nun Doğu sınırlarının uç noktası hakkında ya da Polonya'nın Almanya ve Rusya arasında yaşamasına müsamaha gösterip göstermeyeceğine dair herhangi bir şey ne söylemekte ne de yazmaktadır.

ler'i harekete geçiren politik, sosyal, ideolojik ve stratejik düşünme biçiminin ana eksenini oluşturmuş görünüyor. Bütün bunlar doğru, ancak belki de yeteri kadar değil. Meşhur İrlandalı dedikoducu teyze hikayesinde olduğu gibi, komşusunun köyün diğer tarafındaki genç dul kadın hakkındaki dedikoduların doğru olup olmadığını sorduğunda "Tamamen doğru değilse de yeteri kadar doğru" der. Bana göre tarihçi bu durumun tam tersini gözetmelidir: Bazı şeyler doğru olabilirse de bunlar yeteri kadar doğru olmayabilir. Hitler'in Komünistlerden ve Komünizmden nefret ettiği inkâr edilemez. Ancak buradan bir yargıya varmadan önce şu iki ikazı göz önüne alın. Pek de az denilemeyecek kez Hitler, Liberallere ve Sosyal Demokratlara karşı olan nefretinin -kendi ifadesiyle- "kandırılmış" işçi sınıfı Komünistlerine karşı olandan çok daha büyük olduğunu söylemiştir. Daha da önemlisi Hitler, 1919'da ve sonrasında sık sık kendi politik amaçları için Komünizm nefretini çok iyi kullanabildiğini fark etmiştir. Komünizm karşıtlığı dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Bavyera'da da oldukça popülerdi. Bu durumdan kârlı çıkmayı bildi. Bunun bazı çok açık örneklerini birlikte göreceğiz. Benim buradaki argümanım, kendi kanaatleriyle Komünizm karşıtlığının popülerliğine dair algısını birbirinden ayırmanın mümkün olmadığı yönünde. Ki Hitler, Komünizm karşıtlığının Komünizmden daha çekici olduğunu fark etmişti.

Burası biraz daha açıklama gerektiriyor. Hem Komünistlerden hem de onların karşıtlarından pek çok insan sınıf çatışmasının ulusların çatışmasından daha belirleyici ve temel olduğuna inandılar (bir kısmı hala inanıyor). Sonuç olarak, özellikle 1917 sonrası Rusya'da Komünistler güç kazandıktan ve Moskova, devrimlerin yayılma merkezi haline geldikten sonra, Komünizmin uluslararası devrim fikirleri, uluslara ve uygarlığa karşı en büyük ve en tehlikeli meydan okuma olarak görüldü. Olan biten bundan ibaret de değildi. 1790'larda Fransız Devrimi'nin fikir ve etkileri Batı Avrupa'nın Fransız

Devrim Orduları'nın gelmediği bölgelerinde bile yayılmıştı. 1917 sonrası Doğu Avrupa'daki Rusya'ya komşu halkların her biri Komünizmi reddetti ve bunu empoze etmek için işgale gelen Kızıl Ordu'yu yenilgiye uğrattılar. 1917 ile 1941 arasında (Dış Moğolistan hariç 1945'e kadar) Sovyetler Birliği dünyanın tek Komünist devleti olarak kaldı. Aynı süre zarfında Komünizm karşıtlığı hem Avrupa'da hem de dünyanın pek çok yerinde siyaset ve yurttaşlık kültürüyle alakalı inançların çok önemli bir parçası oldu.

Komünizm karşıtlığı sadece Kapitalistlerle ve burjuvayla sınırlı değildi. İtalya'da Mussolini'nin başa geçmesine büyük katkı sağlamış, Almanya'da da Hitler'e yardım etmişti. Ayrıca Hitler sadece gücü eline geçirme sürecinde değil güce sahip olduktan sonra da Komünizm karşıtlığının baş savunucusu olarak görünecek kadar zekiydi. Kasım 1932'de (birkaç hafta sonra kendisini Almanya Şansölyesi ilan edecek) Başkan Hindenburg'a "Kitlelerin Bolşevikleşmesi hızlıca devam ediyor" demişti. Durumun böyle olmadığını biliyordu, ancak bildiği bir şey daha vardı: bu tarz bir argüman Hindenburg'u ve yanındaki muhafazakarları etkileyecekti. Sekiz ay sonra Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nden ayrılmasını meşrulaştırmak için yaptığı bir konuşmada "Kızıl isyan adeta bir yangın gibi Almanya'nın dört bir yanına sıçrayabilir (...) şu ana kadar sekiz aydır halkımıza yönelik Komünist tehdide karşı kahramanca bir mücadele veriyoruz." (Bu Almanya'daki Komünistlerin tasfiye edilmiş olduğu, liderlerinin ya hapiste ya da yurtdışında sürgünde olduğu bir zamandı.) "Bolşevikliğe karşı Avrupa'nın savunulması önümüzdeki iki üç yüzyıl boyunca bizim görevimiz" ifadesiyle Haziran 1934'te üç Alman Katolik piskoposa da misyonunu deklare etmişti.

Buna sadece Almanlar veya muhafazakarlar inanmadı. Nasyonal Sosyalist Almanya'nın barbar ve Rusya destekli Komünizme karşı bir savunma duvarı olduğu fikri farklı kesimlerden insanlarca paylaşılıyordu. (Şu anda bile bazı insanlar bu inan-

cı koruyor ve bunlar sadece Almanlar değil.) Bu, İngiliz muhafazakarlarının ve 1935'te seçilen milletvekillerinin çoğunluğunun siyasi eğilimlerinde yer alan "tavizkar"lığın önemli bir bileşeniydi. Hitler bundan fayda sağlamasını çok iyi bildi. Bu nedenle, asıl askerî ittifakını kurmasından üç veya dört sene önce 1936'da İtalya ve Japonya ile "Anti-Komintern" paktını kurdu. Ya da Franco tarafına 1936-1939 arasında sağladığı aktif askerî destek, Stalin'in Franco karşıtı tarafa sağladığından çok daha etkiliydi. (Hitler'in Nazi İmparatorluğu'nun [Third Reich]* "Batı" yani Avrupa Medeniyetinin Asyalı yahut Yahudi-Bolşevik Komünizmine karşı savunulmasını temsil ettiği fikri tabii ki 1941'de Rusya'yı işgali esnasında yeniden canlandı. Her kesimden insanı cezbederek 100 binden fazla Alman olmayan gönüllüyü ordularına çekti. Ancak bu mağlubiyetine engel olamayacaktı.)

Özet olarak, Hitler'in siyasetçiliğinde Komünizm karşıtlığı çok önemli bir araçtı. Neredeyse dünya çapında Hitler'e dair kabul gören görüş onun hitabet yeteneği olan fanatik bir ideolog olduğu, hâkim politik, diplomatik ve askerî anlayış yerine akıl dışı bir şekilde ideolojisinin kendini sürüklemesine izin verdiği için yıkılmaya mahkum olduğuydu. Bu basite indirgemeci bir genelleme. Askerî komutası sürdükçe pek çok durumda generallerinin -ki dünyanın en iyi generalleri değilseler de en iyileri arasındalardı- haklı ve kendisinin haksız olduğu durumlar kadar Hitler'in haklı ve generallerinin haksız olduğu durumlar da olmuştu. Haliyle, istemesek de Hitler'in siyasi kabiliyetinin pek de az olmadığını kabul etmeliyiz. Bu ifade onu yüceltmek için değil, aksine sahip olduğu yetenekleri kötü amaçlar uğruna kullanan bir insan olduğunu göstermek için. Ancak bu küçük kitabın konusu Hitler'in erdem ve kötülükleri değil. Daha ziyade Hitler'in Rusya ve Stalin'le

---

* 1933 yılında Hitler tarafından kurulan ve Almanya'nın 1945 yılında yenilmesi ile son bulan Alman yönetimi. "Third Reich" döneminde hâkim ideoloji Nasyonal Sosyalizm olduğundan, dönemin yönetimi Nazi İmparatorluğu olarak da anılır. (Editörün notu)

olan ilişkileri. Bu ilişkilerin tarihi boyunca devlet adamlığı konusundaki düşüncelerinin -daha doğrusu kendisinin ve Almanya'nın durumu ve beklentileri hakkındaki değerlendirmesinin- ideolojisinden daha önemli olduğuna dair çok sayıda kanıt var.*

Hitler'den önce Almanya'nın Rusya ile ilişkilerinde bir ikilik vardı. 1918'den 1933'e kadarki Alman Cumhuriyeti kararlı bir şekilde anti-Komünistti (Alman halkı da aralarındaki çok küçük bir Komünist topluluk haricinde öyleydi). Aynı zaman zarfında, başta Alman Kurmay kademesi olmak üzere Alman rejiminin en muhafazakar unsurları Rusya ile Komünist olsun ya da olmasın güvene dayalı ve muhtemel kârlara açık bir ilişki sürdürmeyi tercih ediyordu. Almanya ile Sovyetler Birliği 1926'da karşılıklı saldırmazlık anlaşması imzaladı. Daha da kayda değer olan, 1922'den beri Berlin ve Moskova arasında gizli bir anlaşmanın yürürlükte olmasıdır. Anlaşmaya göre Alman kurmay subayları Kızıl Ordu eğitimlerine dahil olmak üzere gizlice Rusya gidecek, karşılığında deneysel araştırma merkezleri ve fabrikalar kurularak bu Alman subayların Rus mevkidaşlarıyla birlikte Versay Anlaşması'nın Almanya'ya yasakladığı zırhlı araç ve uçak prototipleri üreteceklerdi. Bunlar önemli olmaktan öte belirleyici olan şeylerdi, o dönemin Avrupa siyasi coğrafyasıyla birlikte göz önünde tutulması gerekiyor. Bu duruma Almanya ve Rusya arasında yer alıp ikisi tarafından da kocaman rahatsızlık verici bir nesne olarak algılanan Polonya da dahil.

Hitler bu gizli anlaşmaların işin doğasında olduğunu biliyordu. Şansölye olduğunda sahip olduğu gücün sınırlarını

---

* İkiliği, ketumluğuyla (Hitler'in bu özelliği, çoğu zaman konuşma akıcılığı tarafından gizleniyordu) ittifak halindeydi. 1939'da Amiral Raeder'e üç tür gizlilik seviyesi olduğunu söylemişti: "Birincisi, kendi aramızda konuştuğumuz durumlar; ikincisi, kendime sakladıklarım; üçüncü, geleceğe dair sürekli düşünmemi gerektiren problemler." Lukacs, *Hitler of History*, s. 47. [Türkçe Baskı için; John Lukacs, *Hitler Problemi*, Ketebe Yayınları, İstanbul: 2020, s. 61]

da biliyordu. Ordu komutanlarıyla ya da Alman Dışişlerinin geleneksel (ve muhafazakar) kadrolarıyla ani ve radikal bir değişiklik yapamayacağının farkındaydı. Ancak tahminlerine göre, şansölye olduktan sonra iki yıl içerisinde değişiklik yapabilecek kadar güçlü olacaktı. Komünizm karşıtlığının lideri duruşu ve imajı da onlar için ortaya sürülmüştü. 1934'te Hitler'in öncülüğünde Almanya, Polonya ile bir saldırmazlık anlaşması imzaladı.* Alman ve Rus Genelkurmayı arasındaki gizli iş birliği anlaşmalarına bir son vererek Rusya'daki son Alman subaylarının da dönmelerini emretti. Almanya'nın Moskova Büyükelçisi Rudolf Nadolny ülkesinin bu yeni dış politika yönüne itiraz ederek istifa etti. Halefi, köklü bir Alman ailesinden gelen muhafazakar bir diplomat olan Kont Friedrich Werner von der Schulenburg oldu. Hikayemizin akışı boyunca bu etkileyici insanla tekrar tekrar karşılaşacağız.

Ancak bizim hikayemiz Alman-Rus diplomatik ilişkileri tarihi değil -yani en azından kaçınılmaz olarak- Hitler-Stalin arasındaki ilişkinin daha büyük hikayesinin bir parçası olmadığı müddetçe. Yeri gelmişken, bu ilişkinin hikayesini açığa çıkarırken geçici bir kısıtlılığımız daha var: Kitabın bu kısmında Hitler ve "Berlin"i ele alırken Stalin ve "Moskova"nın pek çok girişimini ve karşılığını tartışmayı büyük oranda bir sonraki kısma bırakmak zorunda kaldım. Bu noktada, 1933 sonrasında Nazi İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği arasında diplomatik ve ticari ilişkiler büyük oranda azalsa da var olmaya devam etti. Bu ilişkiler aşağı yukarı rutin bir şekilde sürdü; Hitler'in kendisini anti-Komünizmin önde gelen ismi olarak sunduğu zamanlarda ve Alman basın ve propaganda aygıtının Komünizm ve Sovyetler Birliği'ne karşı aşağılama ve nefret ifadeleriyle kaynadığı zamanlarda da. Tabii ki Hitler'in kendi ifadeleri ise ideolojik bir fanatizm kaynaklı feveranlardan daha

* Polonya'nın Fransa ile olan ittifakının zayıfladığına, yani Fransızların da Polonyalıların da Almanya'ya Versay Anlaşması'nın dayattığı askerî kısıtlamaları yok etmeden saldırmayacaklarına iyice emin olduktan sonra.

fazlasıydı. En ideal hedefi, gerekirse Rusya'yla -Batılı devletlerin (Britanya dahil) de en azından aktif olarak karşı çıkmayacağı- bir savaşı da göze alarak, Doğu Avrupa'nın çoğunu Alman hegemonyası altına almaktı. Bunu başarmaya çok yaklaştığını düşündüğü zamanlar da oldu. Nihayet 1939'un başlarında bunun en azından umduğu şekilde gerçekleşmeyeceğini anlamaya başladı. Bunun sonucu olarak da Stalin'le bir anlaşmaya varma düşüncesi, zihninde aşama aşama berraklaştı.

Fakat ilişkilerindeki dramatik kırılma noktasına gelmeden önce, bütün o kamusal ve şahsi anti-Komünizmine rağmen, -1939'daki o kırılma noktasından önce bile- Hitler'in Stalin'e ve Rusya'ya dair görüşlerinin göründüğünden daha karmaşık olduğunu öne süren iki zaruri kanıta dikkat çekmeme izin verin. Bir tanesi -eğer gerçekten zaruri olacaksa- savaş hazırlığı kararıyla ilgilidir. Buna dair en temel belge, 5 Kasım 1937 tarihinde önde gelen komutanlarıyla yaptığı -kayıtları tutan albayın adıyla anılan- Hossbach Toplantısı da denilen toplantının gizli zabıtlarıdır. Bu belge, savaş sonrası Nürnberg duruşmalarında Hitler ve komutanlarının bir saldırı savaşı için hazırlık yaptığına dair temel delil olarak sunulmuştur. Belgenin özgün olup olmadığı yıllar sonra sorgulansa da içeriğinde söylenenler güvenirliğini korudu. Şimdi ilgimizi Hitler'in Rusya'ya dair ne dediğine ve daha çok -Sherlock Holmes'un köpeğin neden havlamadığını sorgulaması tarzı bir delille- ne demediğine yöneltmemiz lazım. Hitler eğer mecbur kalınırsa savaşa hazırlık yapmanın Çekoslovakya'ya karşı gerekli olduğundan bahsediyordu, hem de Polonya, Fransa veya Britanya'nın ne yapıp yapmayacağının hesaba katılmaması pahasına. Aynı şekilde, Hossbach notlarındaki kayda değer bir nokta Rusya'nın hiç adının geçmemesidir ki Rusya'nın da (Fransa'nın ısrarlarıyla) hem Fransa hem de Çekoslovakya ile müttefiklik anlaşması vardı. Hitler'in neden Rusya'dan bahsetmediğini söyleyebilmemiz mümkün değil. Bizim söyleyebileceğimiz Kasım

1937'de Hitler'in çok açık bir şekilde Sovyet Rusya'yı öncelikli bir tehdit olarak görmediğiydi.

Diğer bir kayda değer unsur ise, Hitler'in 1938 Münih krizi öncesindeki ve esnasındaki düşünceleri ve ifadeleridir. Hiç de blöf yapıyor değildi, Ekim 1938'de Çekoslovakya'yı işgale hazırdı. Ama Çekoslovakya'nın Fransa'yla ve de Sovyetler Birliği'yle askerî anlaşmaları vardı. Hitler Fransa konusunda şansını denedi: Fransızların İngilizlere bel bağladığını biliyordu, İngilizlerin ise daha birincisinin korkunç kıyımları üzerinden yirmi sene geçmemişken başka bir Avrupa ya da dünya savaşına istekli olmadığını biliyordu. Yani İngilizler olmadan Fransızlar savaşmayacaktı. Bu konuda haklıydı. Yine de Çekler (ve Fransızlar) Sovyetler Birliği ile de aynı anlaşmayı yapmışlardı. Ancak 1938 yazında, krizin zirveye ulaştığı haftalar boyunca, gerçekten de Hitler'e Stalin'in ona karşı bir savaşa girişeceğine dair ciddi bir düşüncesi olduğunu gösteren pek de bir kanıt yok. Ağustos ve Eylül aylarında Moskova'daki elçiliğinden gelen askerî ve diplomatik raporlarla tahkim edilmiş olacağını da göz önüne alırsak Stalin Rusyası'nın Almanya'ya karşı bir savaş hazırlığında olduğunu gösteren hiçbir kanıt olmadığı daha iyi anlaşılır. Bir şekilde Hitler'in Rusya'nın Batı sınırlarındaki askerî hazırlık namına gördüğü bütün belirtiler Çekoslovakya'ya değil Polonya'ya doğru yönelmiş vaziyetteydi.

Münih "Konferansı"nda Rusya sadece Hitler ve Mussolini tarafından değil Britanya ve Fransa'yı temsil eden Chamberlain ve Daladier tarafından da yok sayıldı. Birkaç ay sonra bu değişecekti; Hitler Stalin'le kârlı bir anlaşma üzerine düşünmekteydi.

II

Girişimler, işaretler, teklifler, yakınlaşmalar ve pazarlıklar derken Hitler'in Stalin'le 1938'de yaptığı anlaşma bütün bir diplomasi tarihindeki en etkileyici ve öğretici kısımlardan birini meydana

getirdi. Alman-Rus, Nazi-Sovyet ya da Ribbentrop-Molotov anlaşması yerine Hitler'in Stalin'le (veya Stalin'in Hitler'le) anlaşması demeyi tercih ediyorum, çünkü anlaşmanın temel maddeleri bu iki adama göre şekillenmişti: Hitler ve Stalin.

Bu ikiliden hangisinin ilk davet işaretini gönderdiğini kesin olarak belirlemek mümkün değil. 1939 yılı başında düzenlenen mutat yabancı diplomatlar resepsiyonunda Hitler'in Rus Büyükelçisi'yle uzunca bir süre konuştuğunu pek çok insan fark etmişti. Bu durumun önemi biraz abartıldı. Ukrayna milliyetçiliğine olan Alman desteğinde bir azalma vardı. Bu sonrasında olacakların küçük bir habercisiydi. Daha önemli olanı ise Hitler'in Polonya'yla ilgili zaman çizelgesiydi. Bu sadece Danzig ya da Polonya Koridorunu* değil, Polonya'nın fiilî bağımsızlığını da içeriyordu. Polonya dış politikasının tamamen kendi istekleri doğrultusunda hareket etmesini istiyordu. Şubat 1939 sonlarına doğru bunun mümkün olmayacağını fark etti. Bunun sonucu olarak da Polonya'nın hemen yanı başındaki büyük ve tehlikeli düşmanı Rusya'yı işin içine çekmenin yollarını düşünmeye başladı. (Hitler'in itaatkar ve gözde Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop İngilizleri sevmezdi ve Varşova'ya yaptığı umursamaz bir ziyaretten sonra Rusya'yı göz önünde bulundurmanın gerekliliğinden bahsetmişti.)

Prag'a girdikten bir ay sonra Hitler ansızın İngilizlerin ve Fransızların (hükümetlerinin ama daha da ziyade kamuoylarının) Sovyetler Birliği ile ittifak yapmak için açıkça istekli olduklarını fark etti. Tıpkı kendileri gibi Almanya tarafından tehdit edilen Sovyetler Birliği ile birlikte, Nazi İmparatorluğu'nu kuşatacak büyük bir ittifak kurarak Hitler'i korkunç İkinci Dünya Savaşı'nı çıkarma hedefinden geri dönmeye zorlamayı amaçlamışlardı. Ancak Hitler'in beklentisi bu şekilde bir İngiliz-Fransız-Rus ittifakının oluşmayacağını um-

---

* İngiliz tarihçi A. J. P. Taylor'un *İkinci Dünya Savaşının Kökenleri* kitabında iddia edilenin tam zıddı olarak; bkz. *Hitler of History*, s. 162. [*Hitler Problemi*, s. 185]

manın ötesindeydi, bunun da sebepleri vardı. Nisan ayında Sovyetlerin Almanya Büyükelçisi'nin yaptığı ilk açıklamalarda Moskova tarafından Alman-Rus ilişkilerinin gelişmesinin arzu edilebilir olduğu ortaya atılıyordu. Buna benzer ifadeler ve işaretler sonraki haftalarda da gelmeye devam etti. Mayıs ayının 3'ünde Stalin, olası bir Fransız ve İngiliz ittifakını savunan Yahudi Dış İlişkiler Komiseri Maxim Litvinov'u görevden aldı, yerine en yakın sırdaşlarından biri olacak Vyaçeslav Molotov geldi.

Hitler bunun anlamını biliyordu. Ama yine de dikkatliydi. Londra, Berlin ve Moskova'nın örtük (ya da aşikar) şantajlarla dahil olduğu üçlü bir halat çekme oyunu ortaya çıkmıştı. İngilizler ve Fransızlar Rusya'yı kendi ittifaklarına almaya çalışıyorlardı. Aynı zamanda bunun Hitler'i daha makul bir noktaya getirmesini de umuyorlardı. Hitler'le Stalin'in kendi aralarında bir anlaşma yapabileceğine ne onlar ne de Polonyalılar gerçekten ihtimal veriyordu. Tam tersi yönde Hitler birtakım insanlar tarafından Berlin'le Moskova arasında iletişimin olduğu ve sürekli olarak da geliştiği yönünde Fransızların kulağına çalınmasına izin vermişti. Ağustos başında, Rusya'yla bir Batı ittifakı gelişmeyeceği günden günde aşikar olurken Hitler ihtiyatını bir kenara bıraktı. Polonya'ya karşı savaş planları yaklaştığı için kendisini baskı altında hissetti ve Stalin'le mümkün olan en kısa süre içerisinde bir anlaşma yapmak istiyordu. 20 Ağustos'ta Hitler doğrudan Stalin'e, bizzat kendisinin kaleme aldığı şahsi bir mesaj gönderdi.

İki gün sonra Dışişleri Bakanı Moskova'ya uçuyordu. Ribbentrop, dünya Komünizminin başkentinde nasıl bir karşılamanın onu bekleyeceği konusunda endişeliydi. Bu konuda canını sıkmasına hiç gerek yoktu. Olağanüstü bir karşılama onu bekliyordu. Stalin güler yüzlü, içten ve mutluydu; birlikte kadeh kaldırdılar, Stalin Hitler için de kadeh kaldırdı. Karşılıklı saldırmazlık anlaşması imzaladılar. Daha da önemlisi: Polonya ve

Kuzeydoğu Avrupa'yı aralarında bölen gizli bir protokol imzaladılar. Hitler Ribbentrop'a Alman ekonomik çıkarlarını korumak için gerekli olursa anlaşmalarını Güneydoğu Avrupa'ya doğru genişletmelerine dair isteğini belli etmesi (yazılı olması gerekmiyordu tabii ki) yönünde talimat vermişti.

Anlaşma haberinin bir bomba etkisi uyandırdığını söylemeye bile gerek yok. Belki de modern uluslararası ilişkiler tarihindeki en büyük bomba. Ülke dışında Sovyetler'in Hitler'in baş düşmanı olduğuna inanan milyonlarca Komünist için bu büyük bir şoktu. Yine de az sayıda Komünist, Rusya içerisinde daha da azı 1939'da Parti'ye ve uluslararası Komünizm hayaline duydukları sadakatten vazgeçtiler. Daha da kayda değer olanı, Almanya içinde ve dışında, Komünizm karşıtlığının öncüsü olduğu için Hitler'e hayranlık duyan milyonlarca anti-Komünistin tepkisiydi. Nasyonal Sosyalist Parti'den pek de bir kopuş yaşanmadı. Tabii ki anlaşmanın haberi milyonlarca Almanı önce afallatsa da sonra bu olayda Hitler'in devlet adamlığı dehasının başka bir kanıtını görerek mutlu olmalarına yol açtı. Güç ve gücün belirtileri ideolojinin kendisinden daha önemliydi. Çoğu Nazi bunu Komünistlerin kahir ekseriyetinden daha iyi anlıyorken, Hitler de Stalin kadar iyi anlamıştı.

1917'de Lenin'in Zürih'teki sürgününden Rusya'ya dönmesini sağlayarak doğrudan olmasa da dolaylı olarak Bolşevik Devrimi'ni destekleyen Alman Genelkurmayıydı. 1939'da ise Sovyet İmparatorluğu'nun tekrardan Doğu Avrupa'da görünmesini sağlayan ise Hitler'di. (Bunun Almanya'nın Rusya ve Bolşevizm'e karşı Avrupa'nın ana savunma hattı olduğunu ya da Doğu Avrupa'yı Stalin'e altın tepsiyle servis edenlerin Churchill ve Roosevelt olduğunu iddia edenler için çok fazla olduğunun farkındayım.) "Her şeyi bu karta oynadım" demişti Hitler 22 Ağustos'ta Albert Speer'a. Aslında her şeyi değil: Stalin'le yaptığı anlaşmayla elde ettiği zaferin, İngilizleri ona karşı girişecekleri bir savaştan alıkoyacağını ve İngilizlerle Polonyalıların arasını açacağını umuyordu. Bunda pek de

başarılı olamadı. Her ne kadar isteksizce de olsa İngilizler ve Fransızlar Almanya'ya karşı 3 Eylül 1939'da savaş ilan ettiler. Hitler son anda onların savaştan vazgeçerek Polonya'yı kaderine terk edeceklerini düşündü, bu konuda yanılmıştı. Bir yandan da Almanya'ya karşı bütün güçleriyle bir savaşa girişmeyeceklerini öngörmüştü ki bu konuda haklı çıktı. Her durumda artık yeni bir ortağı vardı: Stalin.

III

Hitler Stalin'le anlaşmayı seçti, çünkü savaş yaklaşıyordu. Ama bu geçici bir tedbir miydi? Sovyetler Birliği'nin nihai işgal hedefinin sadece mecburi bir tehiri miydi? Anlaşmadan önce bile Batı'da bazı çevrelerde bu intibaı uyandırmak istemişti.* Müttefiki Mussolini'yle birlikte İspanyol ve Japon hükümetlerindeki arkadaşları bir süre hayal kırıklığına uğradılar ama bu çok uzun sürmedi. Kısa bir süre içerisinde anlaşmadan kârlı çıkacaktı. Hitler'in Polonya'yı işgalinden 17 gün sonra Stalin'in orduları Doğu Polonya'ya girerek önceden üzerine anlaşılmış olan Alman-Rus sınır çizgisine ilerlemeye

* Bazı tarihçilerin sıklıkla atıf yaptığı ve Hitler'e atfedilen bir açıklamayı içeren bir belge var. Hitler, Milletler Cemiyeti Yüksek Komiseri göreviyle Danzig'de bulunan muhafazakar ve tecrübesiz bir devlet adamı olan İsviçreli Carl J. Burckhardt'a 11 Ağustos 1939'da "Giriştiğim her şey Rusya'ya karşı; eğer Batı bunu göremeyecek kadar aptal ve körse Rusya'yla bir mutabakat arayışına mecbur kalırım. Batı'yı mağlup eder sonra tüm gücümü yine Sovyetler Birliği'ne yöneltirim. Ukrayna'yı almam lazım, ancak bu şekilde son savaşta olduğu gibi bizi açlıkla teslim olmaya zorlayamazlar." Önde gelen Alman İkinci Dünya Savaşı tarihçilerinden Andreas Hillgruber bu ifadeleri "ileri görüşlü" ve "kehanetvari" olarak tanımlamışsa da pek öyle sayılmaz. Bu açıklamaların amacı ve orijinalliği konusunda soru işaretleri var. Hitler, Burckhardt'ın Paris ve Londra'daki itibarını biliyordu. Bunlar gerçekten de onun sözleriyse, Burckhardt üzerinden Paris ve Londra'ya yöneltilmek istenmiş ifadeler olduğu açıktır. Daha önemli olansa İsviçreli tarihçi ve biyografi yazarı Paul Strauffer'in Burckhardt'ın yanlış alıntılarına dair sunduğu kanıtlardır. (Paul Strauffer, *Sechs furchtbahre Jahre*, Zürih: 1998 ve Paul Strauffer, *Zwischen Hoffmansthal und Hitler, Carl J. Burckhardt*, Zürih: 1991) Sıklıkla alıntılanan ama apaçık sahte olan diğer bir doküman (Stalin'e atfedilen 19 Ağustos 1939 tarihli konuşma) için bkz. bu kitap, s. 55.

başlamıştı. İlerleyen Alman ve Rus orduları buluştuğunda hiçbir hadise yaşanmadı, dostça bir karşılaşma oldu. Bir on gün daha sonra Ribbentrop, gizli protokoldeki bazı ayarlamalar -değiş tokuş edilecek bazı bölgeler- için Moskova'ya döndü. Aynı zamanda, Nazi İmparatorluğu'na büyük miktarlarda hammadde girişini de sağlayarak (Sovyetler'de hammadde her zaman bol olmuştur) Sovyet-Alman ticaret hacmini muazzam bir genişliğe ulaştıracak pazarlıklar da başladı. Avrupa sathındaki Komünist partiler ya kargaşa içerisindeydi ya da faaliyetsizlikten hükümsüz kalmıştı. Hitler en temel ve prensipli hasımlarının soldan değil sağdan geldiğini fark etti: Monarşistler, bazı Katolikler ve Almanya'yla Avusturya'daki muhafazakarlardı. Almanya'nın ötesinde ise hasımları Winston Churchill ve kritik 1940 senesinde Charles de Gaulle olacaktı.

Diğer bir muhtemel durum ise, en azından bir süreliğine, Hitler'in Stalin'le yaptığı anlaşmayı tamamen geçici olarak düşünmüyor olması. Anlaşma yüz binlerce Alman azınlığı Baltık ülkelerinde ve Besarabya bölgesinde, yani Sovyet çıkar sahasında bıraktı. Hitler tamamının hızlı bir şekilde Alman İmparatorluğu'na getirilmeleri için emir verdi. Bu diğer başka şeylerle birlikte neredeyse sekiz yüz yıl sonra Estonya ve Litvanya'daki Alman varlığının sona ermesi demekti.*

Savaş öncesi Polonya'nın doğusu haricinde Litvanya, Letonya, Estonya ve hatta Finlandiya bile gizli paylaşım hattının Rus tarafında kalmıştı. Hitler, Baltık cumhuriyetlerine hızlı ve tehditkar bir şekilde Rus üsleri kurulmasını pek de söylenmeden kabullendi. Finlandiya ise farklıydı. Finlandiya hükümeti Rusya'nın taleplerine (çoğunlukla teritoryal ve askerî taleplerdi) razı olmanın Finlandiya'nın bağımsızlığının sona ermesi olacağının farkındaydı. Sorun şu ki, gizli protokol coğrafi

---

* Şurası kayda değer ki, bu topraklar Alman ordusu tarafından 1941-1942 yıllarında zapt edildiğinde, Hitler pek konuşmadı ve bu Almanların ata topraklarına geri döndürülmeleri için bir emir vermedi. *Lebensraum*'un (yaşam alanı) temel önceliklerinden olmadığının bir başka göstergesi.

açıdan çok net olsa da "çıkar sahası" ifadesini kesin bir şekilde tanımlamamıştı.* Finlerin Almanya'yla pek çok açıdan yakın ilişkileri vardı. Hitler, Stalin'in Finlandiya'yı savaşa kışkırtmasından ve Kasım 1939'da apar topar saldırmasından hiç memnun olmadı. Ancak ne kamusal alanda ne de özel olarak da bu memnuniyetsizliğini hiç dile getirmedi. Tabii ki Alman diplomasisi ve basını Kış Savaşı** boyunca Finlandiya'ya hiç yakınlık göstermemek üzere yönlendirildi. Savaş, Rus silahlı kuvvetlerinin hayret verici bir şekilde zayıf performansına rağmen -tamamen olmasa da- Rus galibiyetiyle sonlandı.

Hitler yeni bir stratejik hamleye giriştiğinde henüz Fin-Rus savaşı bitmemişti. Fransızların ve İngilizlerin Finlandiya'ya yardım etme bahanesiyle Kuzey Norveç'e asker çıkarma hazırlığı yaptığının farkındaydı. Bu planın diğer nedenlerinden biri de İsveç demir cevherinin Almanya'ya nakline engel olmaktı, hatta belki biri de Rusya'yla silahlı bir çatışmaya girmekti. Bu henüz olgunlaşmamış saçma bir plandı, ancak İngilizlerin daha sonraki planı olan Norveç'i karadan ve denizden ablukaya alma planına engel olmak için Hitler, 1 Mart'ta donanmasına ve kara kuvvetlerine Danimarka ve Norveç'i işgal için hazırlanma emri verdi. İngilizleri önlemeyi başardılar ve süratli bir harekatla onları Norveç'ten çıkardılar. 10 Mayıs'ta Hitler'in ordusu Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'ya doğru saldırıya geçti. Tam da o gün şans eseri Churchill Britanya Başbakanı oldu. Haftalarca süren felaketlerden sonra

---

* Aşağı yukarı aynı şey Yalta Konferansı ve Soğuk Savaş'ın başlangıcı için de söylenebilir. Roosevelt'in Orta ve Doğu Avrupa ayrımını zımni bir şekilde kabulü ve Stalin'in "Özgürleşmiş Avrupa Bildirgesi"nin genelleştirmelerini kabulü Sovyet işgal alanındaki hükümetlerin durumunun nasıl olabileceğiyle ilgili neredeyse hiçbir şey söylemiyordu. Stalin bu durumu şu varsayımdan yola çıkarak kendince yorumladı, zaten kendinin olan kendinindi, Avrupa'nın geri kalanı da "onların". Sonrasında acımasız saldırganlıkları -en başta kademeli olarak- Komünist rejimleri Doğu Avrupa'ya empoze etmesi soğuk savaşa neden oldu.

** Kasım 1939'da başlayıp Mart 1940'ta biten Fin-Sovyet savaşı, vuku bulduğu zaman aralığı nedeniyle "Kış Savaşı" olarak anılır. (e.n.)

yine felaketlerle yüzleşmek zorunda kaldı -Dunkirk'ten İngiliz ve Fransız askerlerini tahliye etme meselesi hariç ki o da tam bir zafer sayılmaz. Haziran ortasında Fransa çöküyordu, Mussolini Avrupa'nın neredeyse tamamını kontrol eden Hitler'in yanında savaşa girmişti.

Hitler'in Stalin'den yana memnun olmak için çok sayıda gerekçesi vardı. Molotov, göz alıcı galibiyetlerinden dolayı onu abartılı bir şekilde tebrik etmişti. Yine de Paris'in düştüğü gün Stalin ve Molotov hızlı ve acımasızca hareket ederek üç küçük Baltık ülkesini işgal edip Sovyetler Birliği'ne kattı. Bu, orada Rus üsleri konuşlandırmaktan daha fazlasıydı. Stalin'in kendi "çıkar sahası"nı yorumlayışı bu olmuştu. On bir gün sonra diğer bir acımasız ültimatom Romanya'ya ulaşarak Besarabya ve Romanya'nın diğer bir küçük parçasının (Kuzey Bukovina) Ruslar tarafından işgaliyle sonuçlandı. Bunlar Hitler'i rahatsız etmeye başlamıştı. Bunlar onun Stalin'in "çıkar alanı"nı yorumlayışına uygun değildi. Aşama aşama Stalin'i daha az müttefik, daha çok potansiyel bir hasım olarak görmeye başladı. 31 Temmuz'da bir dağ başındaki özel karargahında bunu generallerinden küçük bir gruba söyleyecekti: Rusya'ya karşı savaş planları yapın, evet Rusya.

Peki neden? Avrupa Rusyası'nı baştan başa fethetmek istediği için mi? Yoksa bir gün Stalin'in ona saldırmasından korktuğu için mi? Niye Britanya'yı yok etmeden doğuda da bir cephe açarak iki cepheli bir savaşa girişti? Çoğu insan bunun, Hitler'in ideolojik düşünme biçimi ve kibri dolayısıyla yaptığı yanlış hesaplamayla çöküşünü hazırlayan en büyük ve ölümcül hatası olduğunu düşünür. Düşünme biçimine atfedilen şeylerde biraz doğruluk payı var ama yeterli değil. Her tarihsel vakanın -tabii ki insanın her kararı ve hareketinin de- birden fazla sebebi vardır. Bu sebepler arasında da belirli bir hiyerarşiden söz edebiliriz: Bir tanesi diğerlerine göre daha önemli ve belirleyicidir. Belki de Hitler'in 1940 yazının ortasında, tam da 31 Temmuz'da asıl meşguliyetinin ne olduğuna bakabi-

liriz ve bakmalıyız da. Kesinlikle Rusya değil, İngiltere'ydi. Akıl yürütmesinde delilik değil, bir sistem vardı. İngilizleri havadan mağlup etme ihtimalinden kuşkuluydu: "Hava savaşından alınacak sonuç tatmin edici olmazsa [işgal] hazırlıklar duracak." Sonra meselenin düğüm noktası geliyor: "İngiltere'nin umudu Rusya ve Amerika. Eğer Rusya'ya olan umut elimine edilirse Amerika'ya olan umut da kalmayacaktır.* (...) Rusya, İngiltere'nin üzerine bahis oynadığı temel faktör. Eğer Rusya bir şekilde ezilebilirse, İngiltere'nin son umudu da ortadan kalkar (...) Karar: Bu bilgiler ışığında, Rusya'yı bertaraf etmek gerekir. Bahar '41'de. Ne kadar hızlı halledersek, o kadar iyi. Operasyon yalnızca tek seferde güçlü bir şekilde ülkeyi ezebilirsek anlamlı olur. Sadece belirli bir toprak parçasını kazanmak yeterli olmaz. Kış ortasında harekatın durması felaket olur. Bu nedenle beklemek daha iyi ama kesin karar Rusya'nın bertaraf edilmesi."

Beklemek daha iyi. Bu plan hazırlamak için verilmiş bir emirdi, ancak henüz belirli bir hedefe yönelik değildi. Birkaç ay daha alacaktı. Bu aylar boyunca Hitler tereddüt etti ya da daha doğrusu kendi stratejisini ve şansını ölçüp tarttı. Ancak bu hesaplamaların altında yatan ya da diğer bir deyişle onları bir araya getiren temel örüntü (ki aslında bu her türden insanın genellikle kararlarını yönetir) ise şuydu: Nihai olarak verdiği kararın doğru, sorgulanamaz ve olması gereken şey olduğuna inanmak istemesi. Gözlerini Rusya'nın güvenilmez olduğuna dair her tür kanıta dikmişti, en küçüklerine bile. Evet böyle kanıtlar da vardı ama genel duruma nazaran ağırlıkları küçüktü.

---

* Hitler'in Birleşik Devletler'le ilgili hesaplamalarında iki unsur vardı. Birincisi, Rusya savaş dışı kaldığında, Japonya Uzak Doğu'da daha da büyük bir tehlike oluşturacak, bu da ABD'yi orada gergin ve meşgul tutacak. Diğer ve daha makul olan beklenti ise Sovyetler Birliği saf dışı edildikten sonra Roosevelt ve Churchill Avrupa'da Nazi İmparatorluğu'nu nasıl yenmeyi düşünebilirlerdi? Birleşik Devletler'deki (ve hatta Britanya'daki) insanlar aleyhlerine dönmeyecekler miydi? Yenilmez Almanya'ya karşı -en azından Komünizm de ortadan kaldırıldıktan sonra- kazanılması mümkün olmayan bir savaşa girişmek ne kadar makuldü?

O durum da şuydu ki, Stalin hala ona güvenmek ve onunla müttefik olmak istiyordu. Londra ve Washington'la ilişkilerini geliştirmek istediğine dair en ufak bir işaret bile yoktu. Büyük ve çok değerli yük trenleri Polonya düzlüklerini aşarak Rusya'dan Alman savaş endüstrisi için materyal getiriyordu. Bir de Moskova'daki Alman Büyükelçisi zayıf ve uzun boylu Schulenburg vardı, Berlin'e gönderdiği vazıh mesajlarda Stalin'in Almanya ile bir çatışma isteğinin olmadığına olan inancını dile getiriyordu.

Sıkıntılar da yok değildi. Alman politikasındaki ilk değişim işaretleri Finlandiya'yla ilgiliydi. Moskova Finlandiya'ya yine baskı uyguluyordu. Berlin (daha net ifade edersek Mareşal Hermann Göring) Finlere bu sefer yardım teklif ediyordu. Hitler-Stalin anlaşmasından beri ilk defa bir Alman askerî misyonu Finlandiya'ya gitti. Öte yandan Moskova Roma'ya Balkanlar üzerinden karşılıklı çıkar sahalarını belirleyen bir Rusya-İtalya anlaşması teklif ediyordu. Stalin Balkanlar'da öncelikle de Romanya'da genişleyen Alman varlığından rahatsızdı. Buna karşı, kelimeleri özenle seçilerek yazılmış bir Rus protestosu vardı. Almanları Romanya'da dengelemek için Rusya'nın da en azından Bulgaristan'da kendi ayrıcalıkları olmalıydı. Hitler bunu istemedi. Aynı zamanda daha geniş bir kart destesini de oyuna sürdü. 16 Eylül'de İngiltere'yi işgal hazırlığı için verdiği emri iptal etti. Bir iki gün sonra da Japonya'ya, büyük Almanya-İtalya-Japonya üçlü ittifakını teklif etti. Japonlar bu teklifi hemen kabul etti. Bu Tripartite Anlaşması daha önce diplomasi literatüründe neredeyse hiç örneği olmayan sıra dışı bir kısım içeriyordu. Bu kısım üç büyük devlet arasındaki ittifakın Sovyetler Birliği'ne yönelik olmadığını söylüyordu. Çok açık bir şekilde anlaşma Birleşik Devletler'e yönelikti ve Roosevelt artık yavaş yavaş Churchill'e doğru yaklaşıyordu.

Londra bombalanırken Hitler bir sonraki öncelikli hedefin neresi olması gerektiği konusuna kafa yoruyordu. (Belki de Akdeniz'de, Cebelitarık Boğazına karşı?) Ribbentrop'un

ısrarları üzerine belki de son defa Alman-Rus ilişkilerinin esasını ve kapsamını genişletmek ve pekiştirmek için çaba göstermeye razı oldu. Bu Ribbentrop'un tarihî Moskova görevinden alışılageldik dönüşlerinden olacaktı. Bu sefer Molotov Berlin'e geliyordu.*

Molotov Berlin'e 12 Kasım'da ulaştı. Sonrasında olanlar ise bir sağırlar diyaloğuydu. En sağır olan ise Molotov'du, bu da büyük oranda ruhsuz ve hayal gücü kıt kişiliğinden kaynaklanıyordu. En azından Hitler'in ondan pek etkilenmediğini söyleyebiliriz. Hitler ve özellikle de Ribbentrop muhtemelen Sovyetler Birliği'nin İtalya ve Japonya'yla birlikte Büyük Avrasya Birliği'ne katılmasını da içeren geniş planlar teklif ettiler. Molotov ise sadece yakını gören bir ağaçkakan gibi Bulgaristan ve Finlandiya meselesini didikleyip durdu. Ribbentrop işleri hal yoluna koymaya çalıştı ama boşunaydı.** Bu büyük oranda Hitler'in hem sinirlenmesiyle hem de aslında Molotov'un tarzından dolayı içinin rahatlamasıyla ilgiliydi. Rusların küçük şeylerle uğraşma inatçılığına çok kızmıştı. Aynı zamanda Rusya'ya daha fazla anlaşma istememeye meyletmesinin haklılığını ispatladığı için de rahatlamıştı.*** Molotov Moskova'ya

* İlginç bir şekilde, ilk defa Amerikan başkanlık seçiminin dünyanın büyük siyasi olaylarında etkisi oldu: Stalin, Molotov'un Berlin'i ziyaretinin Kasım'daki Amerikan seçimlerinden sonra gelmesinin daha iyi olacağını düşündü. Diğer tarafta Hitler de Mussolini'yi Yunanistan'a Ekim sonu yani Amerikan seçimlerinden önce saldırdığı için eleştiriyordu.

** Churchill Moskova'ya Ağustos 1942'de geldiğinde Stalin ona bir hikaye anlatmıştı. İngilizler Molotov'un ziyareti esnasında Berlin üzerinde uçarak birkaç bomba bırakmaları için uçaklar göndermişlerdi. Stalin'e göre Molotov ve Ribbentrop hava saldırısı sığınağına indiklerinde Ribbentrop Molotov'u uluslararası ittifaka girmeleri için teşvik edince Molotov "Peki İngiltere ne olacak?" diye sordu. "İngiltere'nin" dedi Ribbentrop "sonu geldi." Bunun üzerine Molotov: "İngiltere'nin işi bittiyse niye sığınağa iniyoruz ve bu bombaları üzerimize kim atıyor?" Churchill bunu yeterince eğlenceli bulmuş olacak ki savaş hatıralarının içerisine almış. Ben tek bir kelimesinin dahi doğru olmadığına kanaat getirdim.

*** Hitler'in 12 Kasım tarihli gizli emri (no. 17): "Bu pazarlıkların sonucu ne olursa olsun, Doğu [Rusya] için yapılan bütün hazırlıklar devam etmeli." Bianka Pietrow-Ennker, "Manfred Messerschmidt" *Präventivkrieg?*, s. 27.

döndükten sonra, Stalin belanın kokusunu aldı. Molotov'a, Berlin'e mesaj göndererek Sovyetler Birliği'nin Almanya, İtalya ve Japonya büyük ittifakına katılabileceğini, Dünya'nın paylaşımı meselesinde de Rusya'nın payının çoğunlukla Orta Doğu'dan olmasını teklif etmesini istedi. Ribbentrop'un kalbi bunun üzerine hızla çarpabilirdi ama Hitler cevap vermeye bile tenezzül etmedi. 18 Aralık'ta Rusya'nın işgali için talimat verdi: Barbarossa Operasyonu.*

IV

Verilen emirle 22 Haziran 1941 arasında altı aydan fazla bir zaman geçecekti. Bu süre zarfında pek çok şey oldu ama Hitler'in düşünceleri değişmedi. Oldukça ilginçtir ki Rusya'ya olan güvensizliğini çok da gizli tutmadı. Barbarossa talimatını vermeden önce bile zaman zaman yabancı devlet adamlarına Rusya'ya olan hesaplarını kapatmak zorunda kalabilecekleri yönünde imalı açıklamalarda bulundu. Bunu sadece muhtemel müttefikleri etkileyerek eninde sonunda Sovyetler Birliği'ne karşı olacak bir savaşa girmelerini sağlamak için yapmadı. Elimizde en azından Londra'nın bu niyetini bilmesini istediğinden şüphelenmemiz için yeterli sebep var. Ama neden? Rusya'nın İngiltere'nin son umudu olduğunu düşünmüyor muydu? Evet ama yine de Londra'daki bazı insanların onun asıl amacının Britanya İmparatorluğunu değil de Rusya'yı yok etmek olduğunu idrak edeceğini düşündü. Tahmine dayalı olmayan şey ise Rusya'ya karşı Alman savaş hazırlıklarını çok gizli tutma konusundaki kayıtsızlığıydı. Mart 1941'den sonra bu iyice imkansız hale geldi: Alman-Rus sınırına yığılan askerleri saklamak pek de mümkün değildi.

---

* "Alman Silahlı Kuvvetleri Sovyet Rusya'yı "hızlı bir harekatla ezmek için" İngiltere'ye karşı olan harekatın sonucunu dahi beklemeden hazır olmalıdır." "Sovyet Rusya'ya karşı yığınak yapılması için muhtemelen operasyona başlanılması niyetlenen tarihten sekiz hafta önce emir vereceğim." "Operasyonun nihai hedefi Asya Rusyası'na karşı Volga Nehri'nden Arhangelsk'e uzanan bir savunma hattı oluşturmak ..."

Bu esnada Stalin Berlin'e yeni bir büyükelçi gönderdi (Büyükelçi'nin beraberindeki eşyaları arasında bir de Stalin'le birlikte çekildiği imzalı bir fotoğraf da vardı). Bu ve diğer iyi niyet göstergesi Rus hareketleri Hitler'i etkilemiyordu. Rusya ve Almanya arasında Balkanlar'ın da içerisine dahil olduğu bir sürtüşme vardı. Birinci Dünya Savaşı Balkanlar'da başlamıştı, İkinci Dünya Savaşı Balkanlar'da başlamadı. 1914'te Balkanlar Avrupa'nın barut fıçısıydı, 1939'da değil. Hitler-Stalin anlaşması Avrupa'nın Kuzeydoğu ve Ortadoğu kısımlarını kendi aralarında paylaştırmıştı ama Güneydoğu Avrupa'da bir paylaşım yoktu. Ardından Hitler'in korktuğu başına geldi ve Ekim'de Mussolini Yunanistan'a saldırarak işleri daha da kötü hale getirdi. Yunanlar İtalyanlarla savaşarak cesaretlerini kanıtladılar. Hitler bu durumdan İngilizlerin kâr sağlayacağının farkındaydı. Zaten Macaristan ve Romanya'yı üçlü anlaşma sonrasında işgal etmişti ve Romanya'da hala çok sayıda Alman birliği vardı. Bulgaristan'a kadar girerek önce Bulgaristan'ı sonra Yugoslavya'yı anlaşmaya dahil edip Alman ittifak sistemine kattı. Ruslara göre birden fazla sebepten ötürü Bulgaristan onların çıkar sahasında yer almalıydı. Hitler ise zaten Molotov'un Berlin'deyken Bulgaristan'ı sürekli dile getirmesinden rahatsız olduğundan bu talebe kulak asmadı. Bulgaristan'a dair birkaç Rus diplomatik protestosu daha sanki hiçbir önem taşımıyorlarmış gibi göz ardı edildi. 1 Mart'ta Alman ordusu Bulgaristan'a girmeye başladı. Berlin ve Moskova arasında artık ciddi bir çatışma sebebi vardı. Ancak olaylar bu şekilde gelişmedi. Stalin bir çatışma istemiyordu. Şu bir gerçek ki, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın yayımladığı bir rapor Mart ayında Sovyetlerin Almanya'ya sağladığı arzın büyük miktarda arttığını ortaya koyuyor.*

---

* "Hatta talebimiz üzerine Sovyet Hükümeti kauçuk yüklü özel bir treni kullanımımız için Mançurya sınırına getirmiştir." *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941*, s. 318-319. Bundan sonra *NSR* olarak kısaltılacaktır. *Documents from the Archives of the German Foreign Office*. Ed. Raymond James Sontag ve James Stuart Beddie. Dışişleri Bakanlığı, Washington, D.C., 1948 -Soğuk

Raporun tarihi 5 Nisan'dı. Bu tarihte Almanya ve Rusya arasında bu sefer Yugoslavya'yla ilgili bir başka anlaşmazlık çıktı. Hitler Yugoslavya'nın kendisinin Tripartite Anlaşması'na dahil olmasını istiyordu. Yugoslav hükümeti isteksizce bunu kabul etti. Ancak sonra hükümete karşı milli bir Sırp ayaklanması denilebilecek bir hükümet darbesi İngilizlerin yol göstermesi, kışkırtması ve mali desteğiyle gerçekleşti. Yeni Yugoslav hükümeti "tarafsız" kalmayı umdu ama Hitler hiç vakit kaybetmeden Yugoslavya'nın işgal ve yıkımını emretti. Aynı şekilde bununla ilgili hiçbir şeyi gizli tutmadı. Olayların iç yüzüne dair farkındalığı kayda değer: Belgrad'da İngilizler darbeyi teşvik ederken, Balkanlar'daki insanlar olayların arkasında Rusya'nın olduğunu düşünüyordu. Gerçekte Rusların darbeyle en ufak bir ilgisi yoktu ama darbeden sonra en azından ufak bir hareketle tavırlarını belli etmeleri gerektiğini düşündüler. Nihayetinde Kuzeydoğu Avrupa'yı Almanlarla bölüşmüşler ama Güneydoğu Avrupa'dan hiçbir çıkar sağlayamamışlardı: Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ve şimdi de Yugoslavya... Hepsi de Alman çıkar sahasına girmişti ve Yunanistan da girmek üzereydi. 6 Nisan gece saat 1'de Stalin Moskova'da Yugoslavya'yla karşılıklı saldırmazlık anlaşması imzaladı. Moskova'daki Yugoslav Bakan şafak öncesi* neşeli bir şekilde rezidansına dönerken, tam da o saatlerde Luftwaffe (Alman Hava Kuvvetleri) filoları Alman havaalanlarından Belgrad'ı yerle bir etmek üzere havalanıyorlardı.

Sovyet-Yugoslav anlaşması bir tavırdan fazlası değildi. Rusya ve Yugoslavya arasında yüzlerce kilometre varken nasıl bir-

---

Savaş'ın hemen başında. (Walter Lippmann bu baskının fazlasıyla aceleye gelmiş olduğunu yazmıştı.) O zaman bu mümkün oldu çünkü Alman Dışişleri Bakanlığı arşivinin neredeyse yüzde 90'ı Amerikalılar tarafından alındı ve mikrofilme geçirildi. Sonrasındaki 15 yıldan fazla bir süre zarfında bu belgelerin çoğu *Akten zur deutschen auswartigen Politik 1918–1945*, D serisi, cilt: 10–11 içerisinde neşredildi. Önceki araştırmalarımda *NSR*'deki tercüme edilen belgeleri orijinal Almanca metinlerle karşılaştırdım. İstikrarlı olarak doğrular.

* Ruslar anlaşma tarihini özenle 5 Nisan'a çekmişlerdi.

birlerine "saldırı"da bulunacaklardı. Çoğu tavır belli etme hareketinin altında belirli bir anlam bulunur, ancak hiçbir sonuç doğurmuyorsa anlamsız hale gelecektir. Nihayetinde olan şey de buydu, çünkü Hitler'in orduları neredeyse bir haftada Yugoslavya'nın her yerine yayılmışlardı. Bir anda Stalin yeni durumu ve olası tehlikelerini fark etti: Hitler ne düşünürdü? Yugoslavya'ya yaptığı artık anlamsız hale gelen anlaşmadan bir hafta sonra çok daha anlamlı başka bir harekette (Bu konuya tekrar döneceğiz) bulundu ama bu sefer Almanları ve Hitler'i etkilemek ve güvenilir dostluklarını sağlama almak için.

Bu da aynı şekilde Hitler'e hiçbir şey ifade etmedi. Artık Sovyet İmparatorluğu'yla çarpışmak ve onu yıkmak için kararını vermişti. Çeşitli kademelerde hazırlık emirlerini vermiş, resmî yetkilileri ve orduyu Rusya'ya karşı girilecek bir sonraki savaşın diğerlerinden çok farklı olacağı yönünde uyarmıştı. Hatta bu uyarıya gelecek savaşın uluslararası bazı savaş kısıtlamalarından da muaf olacağı dahildi.*

Hitler'in aklında Rusya'ya karşı planlarıyla ilgili başka bir mesele vardı. Japonya üzerinden Amerika'yı da içeriyordu. "İngiltere'nin son umudu Rusya ve Amerika'dır." Bu argümana tekrar tekrar dönüyordu. Rusya'nın kilit nokta olduğunu ekliyordu, çünkü Amerika'ya karşı bir şey yapamazdı. Şu durum hariç: "Eğer Rusya saf dışı kalırsa" Japonya daha da büyük bir güce dönüşür, Birleşik Devletler için çok daha fazla endişe kaynağı olur. 1940 Eylül'ünde Japonlar Hitler'in dünya çapındaki ittifakına dahil oldular. Bu, Roosevelt'in Britanya'ya gittikçe yaklaşarak onları müttefik görmesine engel olmadı. Şimdi de

---

* Hitler'in 30 Mart tarihli ve iki yüzden fazla generale karşı iki saatten fazla süren bu konuşması için temel belge: "'A war of annihilation,'" "The Russian soldier is no 'Kamerad,'" "A war between two views of the World," "Bolshevism amounts to criminality." Ve burada da amaçlarının ikiliğine dair belge: "England at this time puts its entire hopes on Russia and America." Aşağıda *Als Hitler Adjutant*, 266. Yine 14 Haziran'da: "If we lose this war then all Europe becomes Bolshevist. If the English do not see and understand this ..."

Japonlar bir ikilem içerisindeydi. Zaten halihazırda Çin'den büyük toprakları ve Fransızların çöküşü sonrasında Fransız Hindiçini'ni işgal etmişlerdi. Bir Avrupa savaşından 1914-1918 arasında olduğu gibi daha fazla kâr elde etmeyi planlamalı mıydılar? Üst düzey karar mekanizmaları ikiye bölünmüştü. Dışişleri Bakanları Yosuke Matsuoka'yı Berlin'i ziyaret etmek üzere Moskova üzerinden tren yoluyla gönderdiler.

Matsuoka Birleşik Devletler'de öğrenci olarak bulunmuş nahoş bir insandı. Berlin'de Ribbentrop'a İngilizler hakkında kötü şakalar yaparak sürekli gülümsedi durdu (Japon tarzı nüktedanlık yapma çabaları Ribbentrop'un Kuzeyli bir Alman olarak espri anlayışından yoksun olmasından bile kötüydü). Ribbentrop Matsuoka'ya "gizli olarak" "Rusya'yla ilişkilerin halihazırda olması gerektiği gibi devam ettiğini ancak pek de dostça olmadığını" söyledi. Sonrasında Hitler, Ribbentrop ve Matsuoka'nın bir an önce yanlarına gelmelerini istedi. Hitler dünyanın ahvali hakkında uzun, monolog bir konuşma yaptı. İngiltere zaten savaşı kaybetmişti. Amerika, İngiltere'nin son umuduydu ama onun için de Japonya yardım edebilirdi. Mesela, Japonya Singapur'u alsa, Roosevelt pek de bir şey yapamazdı. "İngiltere'nin ikinci umudu ise Rusya'ydı." (Bir yıl önce söylediği, Rusya'nın Churchill'in ikinci değil de birinci umudu olduğu ifadesinin ilginç bir şekilde ters çevrilmiş haliydi.) Matsuoka'nın cevabı sadece kaypakça değildi aynı zamanda yaltaklanma derdindeydi: Kendi hükümetine karşı hainlik yapan birinin sözleriydi. Tabii ki Hitler'in her konudaki görüşünü onayladı. Yüksek mahkemenin ve bazı politikacıların "kısmen İngiliz ya da Amerikan yanlısı bir tutumdan dolayı" hamle yapmak için çekingen davrandığını söyledi. Hitler'e Berlin yolunda Moskova'da durduğundan bahsetti. Hitler'e gizli bir şey söylemek istedi. Sadece kısa bir mola vermek istemesine rağmen Stalin onu görmek istemişti. Stalin'e Japonların Kapitalist olmadığını "mental olarak Komünist" olduklarını ve Anglosaksonların Japonya'nın, Almanya'nın

ve Sovyet Rusya'nın ortak düşmanı olduğunu belirtmişti. Stalin bu söylediklerini onaylayarak Berlin'den dönerken tekrar onu görmek istediğini söylemişti. Stalin ayrıca "Sovyet Rusya, Büyük Britanya ile hiçbir zaman iyi geçinmedi ve hiç de geçinmeyecek" demişti. Matsuoka, Ribbentrop'la iki görüşme ve Hitler'le bir görüşme daha yaptı (Aynı zamanda Roma'ya giderek Mussolini ve Papa'yı da görmüştü). Ribbentrop "Stalin'den bunu pek beklemese de Rusya'nın yanlış yola sapmasının en azından mümkün olduğunu ama bunu kimsenin bilemeyeceğini" söylemişti. Matsuoka "sonra Führer'in bir Rus-Japon-Alman ittifakını ihtimal dahilinde görüp görmediğini" sordu. Ribbentrop hayır dedi, "eğer Almanya kendini tehlikede hissederse ani bir şekilde saldırarak Bolşevizme son verebilir." Matsuoka Hitler'i son defa gördüğünde Rusya hakkında çok az konuştu: "Bir numaralı düşman Amerika." Sorunun Japonya'da Hitler'in görüşünü paylaşmayan yüksek çevreler olduğundan bahsetti.*

Ülkesini ve yöneticilerini yurtdışında temsil eden bu ilginç Dışişleri Bakanı ve sözüm ona diplomat için yolun sonu görünmüştü. Tokya'ya dönüş yolunda tekrar Moskova'da durdu, beklenenden biraz fazlaca hem de. Stalin onu Kremlin'e davet etti ve Japonya'yla karşılıklı saldırmazlık anlaşması imzalamalarını teklif etti, Matsuoka bu teklifi hemen kabul etti. Sonrasında pek de olağan olmayan ve herkesin fazlasıyla içtiği bir gün ortası yemeği verildi.

Bu Rus-Japon anlaşmasının hem kısa hem de uzun vadeli sonuçları büyük oldu. En kısa vadedeki sonucu Moskova tren istasyonundaki olağanüstü sahne (detayları için bir sonraki kısıma bakınız) oldu. Uzun vadedeki sonucu ise Hitler'in çok daha sonralara kadar pek umursamadığı, Japonya'nın 1941'de Rusya'ya karşı savaşa girmemesi oldu. Ömrünün sonuna doğru Hitler Rusya'ya savaşa girişme planını tekrar tekrar düşündü

* *NSR*, 280 ve diğer yerlerde.

ve Amerika'yla savaşa girmek durumunda kaldığı için pişman oldu. Ancak artık her şey için çok ama çok geçti.

V

Yugoslavya ve Yunanistan'la beklenmedik savaş Barbarossa Harekatı'nı beş hafta sarkıttı. Devasa Alman ordusunun uzun Sovyet kara sınırına yığılması zaman aldı. Bunun da ötesinde bu süreci gizlemek pek de mümkün değildi. Hitler'in bunu gizli tutma niyetinin hiçbir zaman olmadığını da görmüştük. Ama sonra bir anda Hitler daha önce göz önüne almadığı bir alternatifinin olduğunu gördü. Ordusu sadece Yugoslav ordusunu dağıtmamıştı, diğer birlikleri Bulgaristan'dan çıkıp iki haftada Yunanistan'ı işgal ederek İngilizleri tekrardan yüz kızartıcı bir tahliye harekatına zorlamıştı. Sonrasında Hitler cüretkar bir planı, Girit'in havadan indirme birlikleriyle işgalini onayladı. Savaş göğüs göğüseydi ama Almanlar kazandı. Mayıs bitmeden önce bile Yakın ve Ortadoğu'nun Almanlarca işgalinin yolu açılmış görünüyordu. Irak'ta İngilizlere karşı bir isyan vardı, Fransa'daki Vichy Hükümeti o zaman hala Fransız sömürge idaresi altında olan Suriye ve Lübnan'da Alman uçaklarına iniş hakkı tanımayı reddetmedi. Aynı esnada General Ervin Rommel İngilizleri Mısır'ın Batı sınırlarına kadar geri püskürtmüştü. Eğer Hitler isteseydi Büyük İskender'i örnek alarak Hindistan kapılarına dayanabilirdi. Bunu yapmayı tercih etmedi (1799'da İngilizlerden dolayı bunu yapamayacak Napolyon'un aksine).

Hitler'in önceliği Rusya'ydı. Mussolini ve Japonlar bundan tamamen hoşnut sayılmazdı ama itiraz etmeleri de zordu. Nazi İmparatorluğu'nun bazı yüksek mevkili devlet adamları için de aynı şey geçerliydi. Çok az şey söylediler ve hiçbir şey yapmadılar. Sadece bir istisna vardı: Rudolf Hess. Kendisi Hitler'in yakın dostu, yirmi senelik takipçisi ve tayin edilmiş Führer Yardımcısı olarak en üst mevkilerden birindeydi (aynı

zamanda da Nasyonal Sosyalist Parti'nin kağıt üzerindeki lideriydi). Hitler'in *Kavgam*'daki sözlerine Hitler'in kendisinden çok inanıyordu. Almanya için İngiltere'yle savaş bir trajediydi, Almanya'nın kaderi kıtanın doğusundaydı. Hess savaşın başlangıcından beri Hitler'i çok az görebilmişti. Onun da (bir jeopolitik uzmanını ve bir astroloğu da içeren) bir grup danışmanı ve arkadaşı vardı. Kaderin zayıf iplerini eline alarak Britanya'ya uçtu. Uçuşu benzersizdi, pervasızdı, duygusaldı ve titizlikle ayarlanmıştı. Ancak beklentileri pek de öyle değildi. 11 Mayıs gecesi Hamilton Dükü'nün evinin yakınında simsiyah gecenin içinden aşağı atladı. Hess'in birkaç yıl önceki Berlin Olimpiyatları sırasında Dük ile ayaküstü keyifli bir sohbetleri olmuştu. Dük'ün Kral VI. George'ye çok yakın olduğunu ve bu nedenle de barış yanlısı İngiliz kliği denilebilecek kişileri etkileyebileceğini düşündü. Bunun olmazsa olmaz şartı Churchill'in gitmesiydi. Hess röportajlarında Hitler'in İngilizlerle savaşmaktan nefret ettiğini söyledi. Ancak yaklaşmakta olan Alman-Rus savaşı hakkında hiçbir şey söylemedi.

Bu olağanüstü bir olaydı, ancak olayların gidişatına bir etkisi olmadı. Hess, Hitler'in isteklerini doğru yorumlamıştı ama giriştiği macera anlamsızdı. Hitler'in onayı olmaksızın uçmuştu. Tek bir meseleye odaklanmış olan Hitler öfkeliydi. En az onun kadar tek meseleye odaklanmış Stalin ise bütün bir Hess olayının Britanya ve Almanya arasında kendi zararına danışıklı bir dövüş olabileceğini düşündü. Churchill, Hitler'in olabileceğini düşündüğü kadar olmasa da durumdan memnundu. Hitler ve Josef Goebbels, İngilizlerin Hess olayıyla ilgili çok fazla propaganda yapmamalarına şaşırmıştı.* Sonrasında ise İngiliz maneviyatına daha önemli bir olumlu etki geldi. İngiltere'ye karşı muazzam Alman hava saldırıları

* Bunun tek bir sebebi olabilir. İngiltere'ye yönelik hava harekatının (*Blitz*) ilk aylarının aksine Doğu Akdeniz'deki peş peşe yenilgiler ve İngiliz şehirlerinin özellikle de Londra'nın (Hess'in uçuşunun bir gece öncesinde en yoğun Alman saldırısına maruz kalmıştı) yoğun bombalanmasından dolayı İngilizlerin morali Mayıs 1941'de çok yüksek değildi.

hafifliyordu. Alman hava kuvvetlerinin çoğunluğu artık yaklaşmakta olan Rus savaşı için doğuya konuşlandırılmıştı. Churchill artık Hitler'in doğuya harekat için yöneldiğinden emindi. Polonya'ya yığınak yapılan Alman tümenlerine dair onlarca kaynaktan yüzlerce kalem bilgi Moskova'ya doğru akıyordu ama Stalin bunlara inanmaya pek meyyal değildi. İngilizlerin, kendisiyle Hitler arasında bir anlaşmazlık çıkarmaya çalıştığını düşünüyordu. Bu nedenle, Mayıs başından itibaren Rusların Almanlarla sarsılmaz dostluk isteğini göstererek Hitler'i etkilemek için hamle üstüne hamle, jest üstüne jest yapmaya başladı. Bunlar çok küçük şeyler değillerdi ama Hitler'in üzerinde hiç etki uyandırmıyorlardı. 22 Haziran'a bir haftadan daha fazla varken Hitler potansiyel müttefiklerini (Romanya, Finlandiya ve hatta Macar genelkurmayları) Rusya'ya karşı bir savaşa hazırlanmaları konusunda bilgilendirdi. 21 Haziran öğleden sonra Mussolini'ye uzun bir mektup dikte ettirdi. "Duce!* Bu mektubu sana aylar süren huzursuz mülahazalar ve sürekli sinir bozukluklarının hayatımın en zor kararıyla sonlandığı bir anda yazıyorum ... Çok yoğun bir çabayla bu kararı verdiğim için ruhen tekrar kendimi özgür hissediyorum. Sovyetler Birliği ile olan bu ortaklık, nihai bir uzlaşı için tüm samimi çabalara rağmen benim için sık sık rahatsız edici oldu. Öyle ya da böyle bütün köklerimden, fikirlerimden ve geçmiş yükümlülüklerimden bir kopuş olarak görmeye başladım. Şundan mutluyum ki zihinsel ızdıraplarımdan kurtuldum."**

İşgali başlatmak için "Dortmund" emri 20 Haziran'da Berlin saatiyle öğleden sonra 7'de verildi.

---

* İtalya'daki iktidarı döneminde Mussolini için kullanılan sıfat. (e.n.)

** *NSR*, s. 352-353.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

STALİN

"Savaşı başlatan o olmayacaktı ..."

I

Stalin bilebildiğimiz kadarıyla Haziran 1941'de savaş istemiyordu. Peki, bir başka durumda da savaş istemez miydi, kendi yönlendireceği bir savaş? Bütün diğer Avrupalı güçlerin büyük bir savaşta kendilerini tükettiği bir durumda zinde ve güçlü Komünist Sovyetler Birliği'nin Avrupa'ya girerek hâkim olacağı bir durumu ummaz mıydı?

Hem evet hem de hayır. Evet: Komünistlerin böyle bir beklentisi vardı, Kapitalist güçler arasındaki büyük bir savaş sonrasında görece kazananın kim olduğundan bağımsız bir şekilde, bütün ülkeler ancak ayakta kalabilecek durumda, hırpalanmış ve yıkılmış hale gelecekti. Tam da bu sırada şartlar Avrupa'da Komünizmin kıtanın bir başından bir başına ilerleyişi için olgunlaşmış olacaktı. Hayır: Rusya büyük bir savaşa hazır olmalı ama bunun peşine düşmemelidir, mümkün olan her

Another random document with no related content on Scribd:

time it receives numerous presentations from foreigners. The ancient original Icelandic MSS. have all been removed to Denmark, so that here there is now nothing very old to be seen, except what has been reprinted. With great interest we turned over the leaves of a copy of Snorre Sturleson's "Heimskringla," and the "Landnáma Bok," shewn us by the librarian and learned scholar Mr. Jón Arnason.

The hotel at Reykjavik is merely a kind of tavern, with a billiard room for the French sailors to play, lounge, and smoke in; a large adjoining room, seated round, for the Reykjavik fashionable assemblies; a smaller room up stairs, and some two or three bedrooms. On reaching it we were received by the landlord and shewn up stairs, where we found Mr. Bushby, who gave us a most courteous English welcome, notwithstanding our unintentional intrusion. He had, that morning, when the steamer came in sight, set out and ridden along the coast from the sulphur mines at Krisuvik—perhaps one of the wildest continuous rides in the world—to meet Captain Forbes.

Knowing the scant accommodation at the landlord's disposal, he at once placed the suite of rooms he had engaged at our service, to dress and dine in, thus proving himself a friend in need. A good substantial dinner was soon under weigh, and rendered quite a success by the many good things with which Mr. Bushby kindly supplemented it, contributing them from his own private stores.

Mr. Gísli Brynjúlfsson, the young Icelandic poet—employed in antiquarian researches by the Danish Government chiefly at Copenhagen, but at present here because he is a member of the Althing or Parliament now sitting—joined us at table, having been invited by Dr. Mackinlay. He speaks English fluently, and gave us much interesting information. He kindly presented me with a volume "Nordurfari," edited by himself and a friend, and containing amongst other articles in prose and verse, "Bruce's Address at Bannockburn," translated into Icelandic, in the metre of the original. This northern version of Burns' poem may interest the reader.[5]

BANNOCK-BURN
ÁVARP ROBERT BRUCE TIL HERLITHS SINS.
EPTIR BURNS.

Skotar, er Wallace vördust med
Vig med Bruce opt hafid sjed;
Velkomnir ad blódgum bed,
    Bjartri eda sigurfraegd!

Stund og dagur dýr nú er;
Daudinn ógnar hvar sem sjer;
Jatvards ad oss aedir her—
  Ok og hlekkja naegd!

Hverr vill bera nidings nafn?
Ná hver bleydu sedja hrafn?
Falla thrael ófrjálsum jafn?
  Flýti hann burtu sjer!

Hverr vill hlinur Hildar báls
Hjör nu draga hins góda máls,
Standa bædi og falla frjáls?
  Fari hann eptir mjer!

Ánaudar vid eymd og grönd!
Ydar sona thrældóms bönd!
Vjer viljum láta lif og önd,
  En leysa úr hlekkjum thá!

Fellid grimma fjendur thví!
Frelsi er hverju höggi í!
Sjái oss hrósa sigri ný
  Sól, eda ordna ad ná!

After finally arranging with Zöga to start for the Geysers at 8 o'clock next morning, Dr. Mackinlay, Mr. Haycock, Professor Chadbourne and I took a walk through the town, called for Dr. Hjaltalin, who unfortunately was not at home, and strolled along to the churchyard. It is surrounded by a low stone and turf wall. We gathered forget-me-nots, catch-flies, saxifrage and butter-cups among the grass; observed artificial flowers, rudely made of muslin and worsted, stuck upon a grave, but do not know if this is an Icelandic custom or the work of the stranger over the last resting place of a comrade.

Looking down upon Reykjavik from the elevation on which we stand all is bright in the mellow glare of evening; the windows of the houses gleam in the sun like the great jewel of Ghiamsheed; the near Essian mountains have a ruddy glow, and the bay, intensely blue, is gay with vessels and flags.

Gazing inland all is one wild dreary black lava waste—miles upon miles of bog, stones and blocks of rock. Botanized for an hour with the Professor.

On returning saw several heaps of large cod-fish heads, piled up near the sod-roofed houses of the fishermen in the outskirts of the town. On enquiry we

were told that the heads of fish dried for exportation are thus retained; the people here eat them, and one head is said to be a good breakfast for a man.

Most of the houses in and around Reykjavik have little plots of garden-ground surrounded with low turf walls. In these we generally observed common vegetables such as parsley, turnips, potatoes, cresses, a few plants for salads, &c.; here and there a currant bush, and sometimes a few annuals or other flowers. These, however, seldom come to any great degree of perfection, and are often altogether destroyed; for the climate is severe and very changeable, especially in the southern portion of the island.

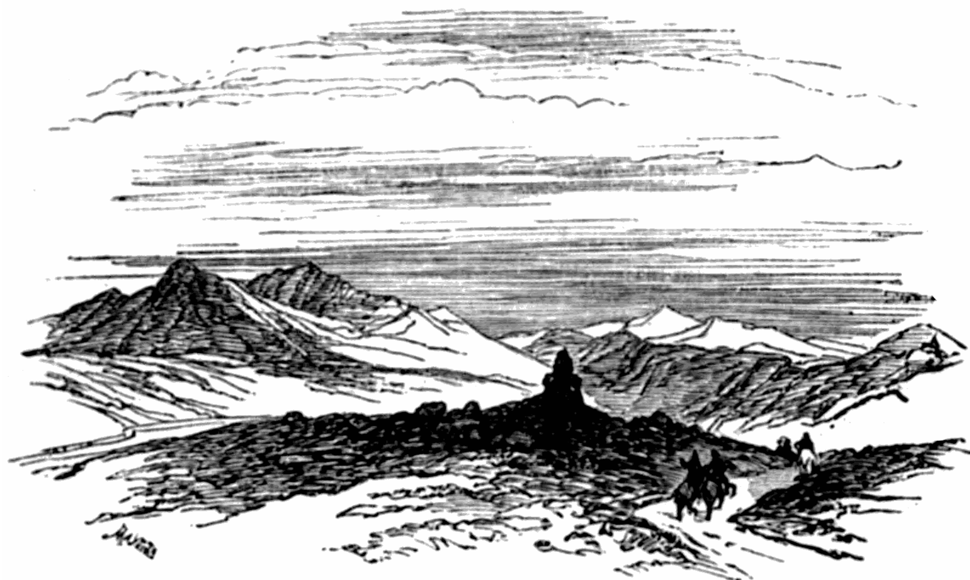
REYKJAVIK.

The Governor called at the hotel for Mr. Haycock and me, insisted on us taking the loan of his tent, and kindly invited us to come along and spend the evening with him. As we had to start in the morning for the Geysers for the present we declined the proferred hospitality, but promised to call on our return.

ICELANDIC LADY IN FULL DRESS.

As there was not accommodation for us at the hotel, we were rowed off to the "Arcturus" by the indefatigable Zöga at half-past 10 o'clock at night, and slept on board.

ROUTE TO THINGVALLA.

RIDE TO THE GEYSERS.

Friday morning, July 29. Landed from the steamer between 7 and 8 o'clock, and found the baggage and riding horses with the relays, twenty-four in all, assembled at the hotel court; Zöga the guide, with his brother and a boy who were also to accompany us, busy adjusting saddles, stirrup straps, &c. For four days we shall be thrown entirely upon our own resources, so that provisions, tent, plaids and everything we are likely to need during a wilderness journey, must be taken with us. Our traps had been sent on shore late on the previous evening. The mode of loading the sumpter ponies is peculiar; a square piece of dried sod is placed on the horses back, then a wooden saddle with several projecting pins is girded on with rough woollen ropes; to either side of the saddle, is hooked on, a strong oblong wooden box generally painted red; while on the pins are hung bags, bundles, and all sorts of gipsy looking gear. These need frequent re-adjustment from time to time as the ponies trot along, one side will weigh up the other, or the animals get jammed together and knock their loads out of equilibrium, the saddles then perhaps turn round and articles fall rattling to the ground. The strong little boxes are constructed and other arrangements made with a view to such contingencies, and however primitive, rude, or outlandish they may at first seem to the stranger, he will soon come to see the why and the wherefore, and confess their singular adaptation to the strange and unique exigences of Icelandic travel.

The baggage train at length moved off, accompanied by the relief ponies, which were tied together in a row, the head of the one to the tail of the other before it.

Dr. Mackinlay, Mr. Bushby, Mr. Sievertsen, and other acquaintances came to see us start. Equipped with waterproofs and wearing caps or wide-awakes, no two of us alike, at half-past eight o'clock, a long straggling line of non-descript banditti-looking cavaliers, all in excellent spirits and laughing at each other's odd appearance, we rode at a good pace out of Reykjavik.

"Rarely it occurs that any of us makes this journey on which I go,"[6] words spoken to Dante by his guide, in the ninth Canto of the *Inferno*, forcibly suggested themselves to me as I "entered on the arduous and savage way," and gazed around on the "desert strand."

The road terminated when we reached the outskirts of the town, and the track lay over a wild black stony waste with little or no vegetation; everything seemed scorched. The relay ponies were now loosed from each other, and, perfectly free, driven before us like

> "A wild and wanton herd,
> Or race of youthful and unhandled colts,
> Fetching mad bounds, bellowing and neighing loud,
> Which is the hot condition of their blood."

They were apt to scatter in quest of herbage, but Zöga, when his call was not enough or the dogs negligent, quickly out-flanked the stragglers, upon which, they, possessed by a salutary fear of his whip, speedily rejoined their fellows.

We soon lost sight of the sea, and in a short time came to the Lax-elv—or salmon river—which we forded.

Enormous quantities of fish are taken at the wears a little higher up where there are two channels and an arrangement for running the water off, first from the one and then from the other, leaving the throng of fishes nearly dry in a little pool from which they are readily taken by the hand. The fishermen wear rough woollen mittens to prevent the smooth lithe fish from slipping through their fingers when seizing them by head and tail, to throw them on shore. From five hundred to a thousand fishes are sometimes taken in a day. The fishery is managed by an intelligent Scotchman sent here by a merchant in Peterhead who leases the stream and has an establishment of some fifteen tin-smiths constantly at work making cans for "preserved salmon." The fish are cut into pieces, slightly boiled—then soldered and hermetically sealed up in these tin cases containing say 2 or 4 ℔s. each, and sent south packed in large hogsheads to be distributed thence over the whole world.

The few grass-farms we saw were like hovels; many separate erections, stone next the ground, the gable wood, and the roof covered with green sod. The rafters are generally made of drift wood or whale's ribs. Turf is used as fuel; but in common Icelandic houses there is only one fire—that in the kitchen—all the year round. The beds are often mere boxes ranged around the room, or,

where there is such accommodation, underneath the roof round the upper apartment, which is approached by a trap-stair. They are filled with sea-weed or feathers and a cloth spread over them. In the farm houses we entered there was a sad want of light and fresh air; in fact, these sleeping rooms were so close and stifling that we were glad to descend and rush out to the open air for breath.

The little bit of pet pasture land, round each farm, enclosed by a low turf wall, is called "tun," a word still used in rural districts of Scotland—spelt toon, or town—with the same sound and similar signification.

Rode many miles through wild black desolate dreary volcanic wastes—no near sounds but the metallic bicker of our ponies' hoofs over the dry rocks and stones, or fearless splashing through mud puddles—and no distant sounds save the *eerie* cries, tremulous whistlings and plaintive wails of the curlew, plover, and snipe. Observed the abrasions of the ice-drift very distinctly traced on the rocks, these all running nearly south-west. The slightly elevated rock-surface was frequently polished quite smooth, scratches here and there showing the direction of the friction by which this appearance had been produced. In some instances the rock was left bare, in others detached stone blocks of a different formation rested on the surface.

Wild geranium, saxifrage, sedum, and tufts of sea-pink are very common, when we come to anything green. The wild geranium, from the almost nightless summer of the north, is six times larger than in Britain, and about the size of a half-penny.

RAVINE.

Came to a deep ravine, wild, horrid, and frightful; rode along the edge of it, and then through dreadfully rough places, with nothing to mark the track; amidst great and little blocks of stone—trap, basalt, and lava—mud-puddles—up-hill, down-hill, fording rivers, and through seemingly impassible places; yet the Icelandic horse goes unflinchingly at it. Mr. Haycock says it would be sheer madness to attempt such break-neck places in England; there, no horse would look at it; steeple-chasing nothing to it. His horse was repeatedly up to the girths in clayey mud, and recovered itself notwithstanding its load as if it were nothing to pause about. Truly these are wonderful animals, they know their work and do it well.

Came to a grassy plot, in a hollow by a river's side, where we halted, changed the saddles and bridles to the relief ponies, and, clad in mackintosh, thankfully sat down on the wet grass to rest, while we ate a biscuit and drank of the stream. In the course of the day, we had come to several green spots, like oasis in the black desert, where the horses rested for a short time to have a feed of grass.

After starting, ascended for about an hour through a ravine, where we saw some lovely little glades full of *blae-berries*—sloe,—low brushwood, chiefly of willows and birch, and a profusion of flowers, such as wild geranium, thyme, dog-daisy, saxifrage, sea-pink, catch-fly, butter-cup, a little white starry flower, and *diapensia*; the latter is found, here and there, in round detached patches of

fresh green like a pincushion, gaily patterned with little pink flowers. I am indebted to Professor Chadbourne for the name of it. Obtained a root of this plant for home, and gathered flowers of the others to preserve.

We now came to an elevated plateau which stretched away—a dreary stony moor—bounded in one direction by the horizon-line and in another by hills of a dark brown colour. Here there was not a patch of verdure to be seen; all one black desert lava-waste strewn with large boulders and angular slabs, lying about in all conceivable positions. In riding, one required to keep the feet in constant motion, to avoid contact with projecting stones, as the ponies picked their way among them. Our feet consequently were as often out of the stirrups as in them. Shakspere says "Wisely and slow, they stumble that run fast;" not so, however, with the sure footed Icelandic ponies; for, even over such ground, they trotted at a good pace and no accident befell us.

I generally rode first with Zöga the guide, or last with Professor Chadbourne. The driving of the relief horses before us, like a stampedo, and the keeping of them together afforded some of us much amusement as we rode along. Here no sheep or cattle could live. It was literally "a waste and howling wilderness." We saw several snow-birds and terns flying about, and often heard the *eerie* plaintive whistle of the golden plover. These birds were very tame and examined us with evident curiosity. They would perch on a large lava block before us, quite close to our track, and sit till we came up and passed—then fly on before, to another block, and sit there gazing in wonder; and so on for miles. They had evidently never been fired at. Mr. Murray humanely remarked that it would be murder to shoot them! In this black stony plateau there was often not the least vestige of a track discernible; but we were kept in the right direction by cairns of black stones placed here and there on slight elevations. These guiding marks—"varder" as they are called—are yet more needed when all the surface is covered with snow; then, "vexed with tempest loud," Iceland must resemble Milton's description of Chaos.

> "Far off,
> Dark, waste and wild under the frown of night,
> Starless exposed and ever threatening storms
> Of Chaos blustering round."

We saw one rude house of refuge, without any roof, built of lava blocks, in the midst of this black desert where everything seemed blasted. Came now on spots where a few tufts of sea-pinks, and many bright coloured wild-flowers were springing up among the stones. Saw flat rock-surfaces shrivelled up and

wrinkled like pitch, an effect which had evidently been produced when the lava was cooling; others were ground down and polished smooth in grooves by the ice-drift. As near as I can calculate, some fourteen or fifteen miles of our journey lay over this one long long dreary stony waste, henceforth, ever to be associated in memory with the plover's wild lone plaintive tremulous whistle.

At 3 P.M. we came in sight of the blue lake of Thingvalla,[7] lying peacefully in the valley before us; while the range of the hills beyond it, bare, bold and striking in their outline, was mostly of a deep violet colour.

During the day, arrowy showers of drenching rain "cold and heavy," like that described by Dante in the third circle of the *Inferno*, or wet drizzling mists had alternated with gleams of bright clear sunshine. Towards the afternoon the weather had become more settled and the effect of the prospect now before us, although truly lovely in itself, was heightened by our previous monotonous though rough ride over the dreary stony plateau. The lake far below us, with its two little volcanic islands Sandey and Nesey, lay gleaming in the sun like a silver mirror; while the wild scenery around forcibly reminded us of Switzerland or Italy.

Thingvalla was to be our resting place for the night, and seeing our destination so near at hand in the valley below us, some one purposed a rapid scamper, that we might the sooner rest, eat, and afterwards have more leisure to explore the wondrous features of the place. Forthwith we set off at a good pace, but the Professor was too tired to keep up with us, so I at once fell behind to bear him company. The others were speedily out of sight. Knowing that dinner preparations would occupy Zöga for some time after his arrival, we rode leisurely along, admiring the green level plain far below us. When wondering how we were to get down to it, we suddenly and unexpectedly came to a yawning chasm or rent running down through the edge of the plateau. It seemed about 100 feet deep, 100 feet wide, and was partially filled with enormous blocks of basalt which had toppled down from either side; where more, cracked and dissevered, still impended, as if they might fall with a crash at the slightest noise or touch. This was the celebrated Almanna Gjá or Chasm, of which we had read so much but of which we had been able to form no adequate idea from descriptions.

Of a scene so extraordinary, indeed unique, I can only attempt faithfully to convey my own impressions, without hoping to succeed better than others who have gone before me.

Let the reader imagine himself, standing on the stony plateau; below him stretches a beautiful verdant valley, say about five miles broad, and about 100 feet below the level on which he is standing; to the right before him also lies the lake which we have been skirting for some miles in riding along. It is in size about ten miles each way, and is bounded by picturesque ranges of bare volcanic hills. This whole valley has evidently sunk down in one mass to its present level, leaving exposed a section of the rent rocks on either side of the vale. These exposed edges of the stony plateau running in irregular basaltic strata, and with fantastic shapes on the top like chimneys and ruined towers, stretch away like black ramparts for miles, nearly parallel to each other, with the whole valley between them, and are precipitous as walls, especially that on the left.

The top of the mural precipice, overlooking the gorge at our feet, is the original uniform level of the ground before the sinking of the valley. It forms the edge of the plateau which stretches away behind and also before us to the left of the precipice; for we look down the chasm lengthways, along the front of the rock-wall, and not at right angles from it. A mere slice of the rock has been severed and is piled up on our right, like a Cyclopian wall. It runs parallel with the face of the rent rock to which it formerly belonged, for, say, about the eighth of a mile N.E. from where we stand, and then terminates abruptly there in irregular crumbling blocks like a heap of ruins; while the trench or gjá itself also runs back in a straight line S.W. for about two miles, and terminates at the brink of the lake.

The N.E. side of the valley is the highest, and the S.W. the lowest—shelving beneath the blue water, and forming the bottom of the lake. The river Oxerá, which thunders over the rock-wall on the right, forms a magnificent waterfall, and then flows peacefully across the south-west corner of the valley to the lake.

Between these two rock-walls—the left forming the real boundary of the valley on that side, but the right wall being only a slice severed from the left, and not the other boundary of the valley, which is situated about five miles distant—a long narrow passage descends, leading to the plain below. The flat bottom of this passage 100 feet deep is strewn with debris, but otherwise covered with tender green sward. The bottom is reached from the elevated waste where we stand by a very rough irregular winding incline plane—for although the descent is full of great blocks of stones, dreadfully steep, and liker a deranged staircase than anything else, we still call it a steep incline plane from

the level of the plateau to the passage beneath which leads into the valley—high rock-walls rising on either side as we descend. Entering the defile and moving along on level ground, the wall on the right, evidently rent from the other side as if sliced down with some giant's sword from the edge of the plateau, soon terminates in the valley; but that on the left runs on for many miles like a fire-scathed rampart. The stony plateau stretches back from the edge or level of the summit of this rock-wall, and the lovely green valley of Thingvalla extends from its base to the Hrafna Gjá or Raven's Chasm—the corresponding wall and fissure, like rampart and fosse—which bounds the other side of the valley.

I am thus particular, because certain descriptions led me to suppose that here we would encounter a precipice at right angles to our path, and have to descend the face of it, instead of descending an incline *parallel to its face*, from where the *stair* begins on the old level. As it is, however, it seemed quite steep enough, with the rock-walled incline reaching from the valley to our feet. This wild chasm is called the Almanna Gjá—all men's or main chasm; while the one on the other side of the vale of Thingvalla is called the Hrafna Gjá or Raven's Chasm. The whole character of the scene, whether viewed by the mere tourist, or dwelt upon by the man of science, is intensely interesting, and in several respects quite unique; hence I have tried to describe it so minutely.

When Professor Chadbourne and I came up to it, we gazed down in awe and wonder. We knew that our companions must have descended somehow, for there was no other way: but how, we could not tell. Were we to dismount and let the horses go first, they might escape and leave us; if we attempted to lead them down they might fall on the top of us; to descend on foot would be extremely difficult at any time, and dismounting and mounting again at this stage of our proceedings, was rather a formidable undertaking. "How shall we set about it?" I asked my friend. "You may do as you please," said he, "but I must keep my seat if I can." "So shall I, for the horse is surer footed than I can hope to be to-day." "Lead on then" said the Professor, "and I'll follow!"

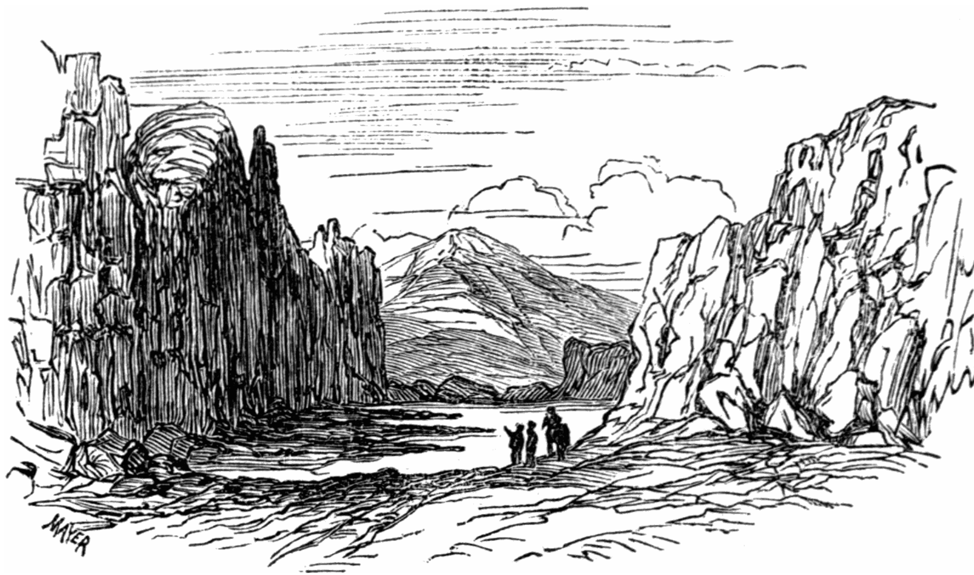
So leaving my pony to choose its steps, it slowly picked its way down the steep gorge; zig-zagging from point to point and crag to crag, or stepping from one great block of stone to another. I was repeatedly compelled to lean back, touching the pony's tail with the back of my head, in order to maintain the perpendicular, and avoid being shot forward, feet first, over its head, among the rocks. Sometimes at steep places it drew up its hind legs and slid down on its hams, many loose stones rattling down along with us as the pony kicked out

right and left to keep its balance, and made the sparks fly from its heels. Descending in silence, at last we reached the bottom in safety, thinking it rather a wild adventure in the way of riding, and one not to be attempted elsewhere.

DESCENT INTO THE ALMANNA GJÁ.

Looking back with awe and increasing wonder at the gorge we had descended, for it certainly was terrifically steep, we both remarked the cool indifference and utter absence of fear with which we had ridden down such a break-neck place. The fresh air and excitement prevent one from thinking anything about such adventures till they are over.

ALMANNA GJÁ.

The high rock-walls, now hemming us in on either side, bore a considerable resemblance to the pictures of Petra—Wady Mousa—in Arabia, and here we could fancy mounted Bedouins riding up with their long matchlocks. All was silent as the grave. The ground was green with tender herbage; great blocks of stone lay about, and others seemed ready to topple over and fall down upon us. Riding along, the rocks on the right soon terminated like a gigantic heap of burned ruins, and allowed us to gaze across the vale of Thingvalla, with the river Oxerá in the foreground. Here we overtook our friends who told us that they had all dismounted and led their horses down the chasm, and would scarcely believe that we had ridden down. All of us were lost in wonder and struck with awe at the scenes we had witnessed. We forded the river in a row, following Zöga's guidance; and at 5 o'clock in the afternoon rode up to the priest's house on the other side. It was simply a farm, like others we had seen, consisting of a group of separate erections with wooden gables, green sod on the roof and the whole surrounded with a low stone wall coped with turf. Beside it was the silent churchyard with its simple grassy graves of all sizes. Immediately behind the house were piles of sawn timber, and several carpenters at work rebuilding the little church, which having become old and frail had been taken down. Its site was only about 25 feet by 10.

FORDING THE OXERÁ.

Zöga went in to tell the pastor of our arrival, leaving us to dismount in a deep miry lane between two rough stone walls leading to the house. He had been busy with his hay, but speedily appeared and hospitably offered us what shelter he could afford.

Zöga arranged for the grazing of the ponies; we were to dine in the largest room of the house, and he was to have the use of the kitchen fire to cook our dinner—the preserved meats, soups, &c.—which of course we had brought with us. The pastor provided a splendid trout from the river, to the great delectation of half a dozen travellers all as hungry as hawks.

PRIEST'S HOUSE AT THINGVALLA.

Now commenced the unstrapping and unpacking, presided over by the indefatigable Zöga; boxes, bags, and packages, bespattered with mud, lay about singly and in piles. Everybody seemed to want something or other which was stowed away somewhere, and forthwith the patient obliging Zöga, in a most miraculous manner, never failed to produce the desiderated articles. Taking a rough towel and soap, I performed my ablutions in the river close by, while dinner was getting ready and felt quite refreshed. "Time and the hour runs through the roughest day," and this was certainly one to be marked in our calender. Shortly after 6 o'clock we dined and attempted some conversation in Latin with the priest, Mr. S. D. Beck. He is a pastor literally and metaphorically, farming and fishing as well as preaching. Hay, however, is the only crop which is raised here; and the Icelanders are consequently very dependent upon the hay-harvest. With their short summer they might not inappropriately quote Shakspere's lines,

> "The sun shines hot; and if we use delay
> Cold biting winter mars our hoped for hay."

The scythe used by the Icelanders is quite straight and not half the length of ours. The numerous little hummocks, with which pasture land is covered, necessitate the use of a short implement, so that it may mow between and around them; the hillocks are from one to two feet high, and from one to four feet across. In some places the ground presents quite the appearance of a

churchyard or an old battle-field. These elevations are occasioned by the winter's frost acting on the wet subsoil. If levelled they would rise again to the same height in about 7 or 8 years; but the farmers let them alone, because they fancy they get a larger crop from the greater superficial area of the field, and this old let-alone custom certainly saves them much labour. The primitive state of their agriculture, as well as the peculiar nature of the Icelandic soil, may be inferred from the fact, that there are only two ploughs in the whole island and no carts. A spade, a scythe two feet long, a small rake with teeth about an inch and a half deep, and ropes made of grass or hair to bind the hay, which is carried on men's backs or conveyed by horses to be stacked, are all that the farmer requires for his simple operations. The hay, especially that which grows in the túns, is of fine quality, tender and nutritive; and, with even any ordinary attention to drainage, many a fertile vale could be made to yield much more than is now obtained from it. Latin was our only mode of communicating directly with the priest; but having had little colloquial practice of that kind, we blundered on, feeling that, in appropriating the stately language of Cicero and Virgil to creature comforts and the vulgar ongoings of daily life, we were almost committing a species of desecration: yet the ludicrous combinations and circumlocutions, grasped at in desperation to express modern things in a dead language, afforded us no little amusement. Professor Chadbourne, Mr. Murray, and myself got most of the work to do, and were often greeted with the pastor's goodnatured "Ita," or "Intelligo," when our propositions could not have been particularly remarkable for perspicacity. Amongst foreigners, charity covers a multitude of sins of this kind. We cannot however apply the same remark to our own countrymen, who are often more inclined to laugh at a foreigner's mistakes than to help him.

The fragrant tedded hay and the green vale of Thingvalla stretching before us were peculiarly refreshing to the eye, after the dreary rugged lava-wastes through which we had passed—where tracks of flat rocks were corrugated and shrivelled up like pitch, having been left so when the lava set; and where other rock-surfaces appeared ground and polished in grooves by the ice-drift; or where all was covered with a pack of lava blocks and slabs, of all sizes and lying in every conceivable direction.

After tea I walked out alone a little way north-west of the church to examine the Althing, on the upper part of which stands the Lögberg or sacred law hill, where, when the Parliament or Althing was assembled, the judges sat; and where justice was administered to the Icelanders for nearly 900 years; thus

rendering Thingvalla, with its numerous associations and stirring memories, to speak historically, by far the most interesting spot in the island.

ALTHING AND LÖGBERG FROM BEHIND THE CHURCH.

The Althing is a long sloping ridge of lava, about 200 feet long and from 30 to 50 broad, covered on the top with the most tender herbage and flowers. At the end next the church it is low and approachable, by climbing over a few stones among and below which one can see water, but it is entirely separated from the surrounding plain by two deep perpendicular rocky fissures or chasms running parallel on either side and joining at the further end. Only at one place is the chasm so narrow—16 feet—that, once on a time, Flosi, leader of the burners of Njal's house, made his escape from justice by taking a desperate leap. These chasms contain clear water, so that the Althing is in fact a narrow peninsula, which with the entrance guarded was as secure as a fortress. One looks sheer down, say 20 or 30 feet, to the surface of the water in the chasms; while the water itself is from 80 to 90 feet deep, and in some places said to be unfathomable. These fissures run S.W. to the lake which is about a mile distant. Through the water, one sees huge blocks of lava of a whitish blue colour and dark masses of basalt gleaming from the green depths. Beautiful tender fairy-like ferns grow on the edges and in the sheltered crevices of the rocks; and I gathered specimens of grasses, mosses, violets, butter-cups and forget-me-nots, from the soft verdant carpet which covered the surface. Here, the

Icelandic Parliament, such as it was, continued to meet, down to the year 1800, when the seat of government was finally removed to Reykjavik.

In the old palmy days, prior to A.D. 1261 when the island became subject to Norway, the Althing was the scene of many a spirited debate; affairs of the greatest import were here freely discussed, and finally disposed of, in open assembly. Thus, in the year A.D. 1000, after a stormy debate, it was determined that Christianity should be introduced as the religion of the island. Here, measures of general interest were proposed, taxes levied, law-suits conducted, the judgments of inferior courts revised, subordinate magistrates impeached for dereliction of duty and dismissed from their office; while criminals were tried, and if found guilty of capital offences were summarily executed. Criminals were beheaded on the little Island of Thorlevsholm in the Oxerá; in a pool of the same river, female offenders, sewed in a sack, were drowned; and those condemned for witchcraft were precipitated from the top of a high rock on the east side of the Almannagjá.

The Althing commonly met in the middle of May and sat for 14 days. Every freeholder had a right to attend and express his opinion on measures under consideration: thus, at Thingvalla, friends and acquaintances from distant parts of the island—members and friends of both sexes—annually availed themselves of this opportunity of meeting each other. The people pitched their tents on the banks of the Oxerá and in the plain around the Althing; so that a wild lone scene usually silent as the grave, for the time became quite a busy one, enlivened by the presence of nearly all the elite of the island.

LAKE OF THINGVALLA FROM THE LÖGBERG.